

nostram justitiam eum tamen constrinximus, quod et ipse ab hac injuria cessavit, subadvocatos et ministros corripuit. Pro hac igitur correctione et emendatione prædicti cœnobii Wasco abbas, et sui fratres, nostro et omnium consilio, et ejusdem comitis, ut firma et rata esset, et ut deinceps eos comes, nec eorum successores inde inquietarent, quasdam villas quæ erant ad præbendam eorum, comiti in perpetuum tradiderunt, ut amodo ipse comes nec subadvocati vel ministri ullam tamen vel exactionem vel inquietationem eidem ecclesiæ vel rusticis ejus inferrent seu facerent; si vero rustici eorum rebelles contra eos existerent, vel ad justitiam venire recusarent, prædictus comes per abbatem vel per fratres commonitus, illuc veniret, et abbas in nocte solvendo eum cum suis, procuraret in nocte et in die subsequenti de rusticis justitiam facere, et de justitiis abbati duas partes, tertiam comes haberet, et his contentus esset, cætera vero ecclesiæ beneficia et annalia servitia abbas et fratres in perpetuum possiderent, et sine aliqua inquietatione libere et pacifice haberent. Nomina villarum Walo, quæ est juxta

Morspec castrum in Elisacia, juxta Humburo; Ropac villam apud Jugeswile, quatuor mansos juxta Salrab, Cundici cum ecclesia villam juxta Bozonisvillam. Itemque Ostingam villam et novem mansos apud Altor, juxta Tannæ-villam, et unum mansum apud Hinkingam-villam. Hæc omnia sicut in præsentis scripta esse videntur, ita autoritate beatorum Apostolorum Petri et Pauli, et omnium Sanctorum et Sanctarum, et nostra confirmamus atque roboramus, ut nullus comes vel advocatus, sive aliqua persona, vel homo, hanc chartam audeat violare, infringere atque mutare, sed firma et stabilis semper usque in hodiernum diem permaneat, omnesque qui hanc violare vel contraire tentaverint, iram Dei et maledictionem, et nostram excommunicationem incurrant. *Sign.* Botperti advocati. *Sig.* Sigibaldi. *Sig.* Liepbridi archidiaconi. *Sig.* Manfridi archidiaconi. *Sig.* Helimanni decani. *Sig.* Bencenis prepositi. *Sig.* Ottonis præpositi. Actum hoc anno 29^a regnante Carolo glorioso Rege, sub die 13 M. Junii. *Subsignatum.* Ego Allo notarius scripsi et Christophorus Thilman.

* Forte 19, nam annus 29 Caroli Magni incidit in annum Christi 797, quo anno Angilramus vivere desiderat.

ANNO DOMINI DCCXC.

WICBODUS.

NOTITIA HISTORICA IN WICBODUM.

[Ex Fabricio, Biblioth. med. et inf. Latinitatis.]

Wicbodus, cujus Quæstiones in Octateuchum in codice sancti Maximi Trevirensis invenerunt, in tria vero tantum Geneseos capita ediderunt Martene et Durand Collect. Ampliss. IX, 293, dubium est quis fuerit. Sub initium codicis exstant hæc verba: *Carolus rex Francorum et Longobardorum ac patricius Romanorum, hunc codicem ad opus suum scribere jussit.* An igitur Wigbaldus ille sit, Caroli Magni sub Itherio et Radone archicancellarius notarius; an Widbaldus, quem teste Astronomo, idem princeps circa an. 778 præfecit Petragoricis, incertum est.

C Opus autem ex dictis sanctorum Patrum, Augustini, Gregorii, Hieronymi, Ambrosii, Hilarii, Isidori, Eucherii, Junilii contextum est, quorum verba retinuit. Et quia maxima Geneseos pars purum Hieronymi ut Isidori textum fere exprimit, sequentes vero libri unum Isidorum exhibent, plura duumviri laudati edere noluerunt. Ipse tamen codex usui esse potest illis qui futuro tempore Hieronymi et Isidori Opera denuo recensebunt. Adi Historiam litterariam Galliarum, tom. IV, p. 177.

WICBODI

QUÆSTIONES IN OCTATEUCHUM.

Ex pervetusto codice Trevirensis S. Maximini monasterii.

(Marten., ampl. Coll. conc.)

OBSERVATIO PRÆVIA.

Wighodi Quæstiones in Octateuchum exhibeo, descriptas ex pervetusto codice Trevirensis sancti Maximini monasterii, cujus in fronte hæc leguntur: *Carolus rex Francorum et Longobardorum, ac patri-*

cus Romanorum, hunc codicem ad opus suum scribere jussit. (Quæ religiosi principis summa fuit in res sacras propensio.) Auctor illarum Wigbodus, seu Wigbaldus, sive sit ille Wigbaldus Caroli Magni

sub Itherio et Radone archicancellariis notarius, sive Widbaldus, quem, teste Astronomo, idem princeps circa annum 778 præfecit Petragoricis, sive quispiam alius, ex dictis sanctorum Patrum, maxime Augustini, Gregorii, Hieronymi, Ambrosii, Hilarii, Isidori, Eucherii, Junilii opus suum contextuit, quorum verba aliquando pura et nuda uno tenore transcribit, nonnunquam dispersa variis in locis colligit in unum, aliquoties vero non verba, sed mentem illorum exprimit. Hinc conjiciebam conjicientque mecum viri eruditi omnes, quanto opus illud haberi

deberet in pretio, quod jubente tam eximio principe ad ejus usum descriptum fuerat, totque atque tantorum Ecclesiæ doctorum expositiones Scripturæ repræsentabat. Verum cum illud non indiligenter examinasset, animadverti maximam Genesios partem nonnisi purum Hieronymi atque Isidori textum fere exprimere, sequentes vero libros unum exhibere Isidorum. Quapropter tanti non existimavi integrum hic opus dare. Sed eruditus forte lectoribus haud injucundæ erunt Quæstiones in prima Genesios capita.

CAROLUS REX FRANCORUM ET LONGOBARDORUM
AC PATRICIUS ROMANORUM
HUNC CODICEM AD OPUS SUUM SCRIBERE JUSSIT.

LAUS REGIS.

ALLOCUTIO AD LIBRUM.

Quis digne indoctus metrorum versibus unquam
Rusticus explanet cujus præconia passim
Latus concelebrat sub cæli cardine mundus,
Cujus ad imperium meruistis ordo a carere,
Et capere nitidam longo post tempore pallam;
Cœperis ut limen aulæ regalis adire,
Atque auro rutilo radiantem cernere sedem?
Incipe quamprimum largas persolvere grates,
Errorum quod nube cares, correctus haberis.
Dein prostratus veniam deposce precatu,
Lautorisque tui sollers patronus adesto.

b

Asperi aut impressa manus tenuando polivit.
En habes in promptu, o rex, quod jusseras olim,
Suscipe, et o felix multos utaris [utare] per annos.

EPIGRAMMA OPERIS SUBSEQUENTIS.

O quam magna tuæ clarent præconia laudis,
Rex Carole, felix et notus in omnibus arvis.
Finibus extremis tua maxime jussio pollet.
Quis valet urbane laudes sermone polito
Fari, magne, tuas, cæli sub culmine claras?
Quis tua mixta canat mira pietate tropæa,
Divitiasque tuas longo quis carmine pandat?
Quis saltem poterit seriem enumerare librorum,
Quos tua de multis copulat sententia terris?
Sanctorum renovans Patrum conscripta priorum.
Nam quidquid sacrum divina volumina verbis,
Eloquio sensuque docent, quod prædicat ipse
Antiquus mundi replicans exordia vates,
Seu ille historias textat, seu forte figuras.
Quod diversa retro multorum tempora regum
Post Ruth succiduo gesserunt ordine magnum,
Vel qui post reprobum Davidica regna Saulem
Ter quinquagenos scripserunt carminæ psalmos.
Pacificus quidquid lata inter sceptrâ Salomon,
Obscurum sensu præclara proverbia duxit,
Quodque bis octoni post se videre prophetæ,
Quod clausum Job mitis ait cum vulnere aperto.
Esther quid memorem, et castæ mendacia Judith?
Ornati cum fraude satraps accenditur oris,
Cum manet illudens obscenum femina lectum,

a Forte meruisti sorde.

B Desectoque feros compescit vertice visus.

Quod melius cernens cæcato in corpore Tobi,
Quæ secreta videns perscripsit condito Ezras,
Quidquid post priscam succedens gratia legem
Intonat, atque Novi miracula Testamenti.
Hinc hominis clamat facies, ait, inde leonis,
Et pernix aquila, et fortis certamine taurus.
Inde quater terni puris quod mentibus agni
Egerunt, toto spargentes semina munda.
Bis septena pii quod spargit epistola Pauli,
Quod Petrus Jacobusque, quod Judas et ipse
Qui conspecta refert cæli secreta Joannes,
Quin et veridici quæ plurima tractatores
Exposuere suis mysteria digna libellis,
Hæc tu cuncta tenens animo sitiente bibisti.

C Nec si quid sacrum cecinere prophetæ

Te latet, agnoscis leges, et commata servas.
Atque aliena tuo commendas carmina cantu.
Quid totum replicem? tu sensibus utere doctis,
Et quæ nota tibi vel quæ percepta legendo,
Ad virtutis opus studio converte regali.
At si de plebe quisquam livore perustus
Dixerit, iste quis est veterum qui carmina mutat,
Inscribitque levis epigrammata vana libellis?
Noverit hoc ipse quod nusquam culpa mutatur,
Cum non velle valet et major jussio cogit.
Denique jussa bona cum promulgantur agenda,
Qui complet sapiens, qui vult contemnere demens.
Quod si Virgilius, et vatum summus Homerus,
Censuram meruere novam post fata subire,

D Quam dat Aristarcus tua, Varrusque, Probusque.

Cur dedignetur quod jussus priucipe magno
Parvula excerpti Mosaica carmina bibli
Vuigbodus humilis nucarum mole piavi.
Hæc tibi rex summe jussu compulsus herili,
Servulus, ut potui, devota mente dicavi.

Ratio VII dierum ordinatur.

Primus in orbe dies lucis primordia sumpsit.
Alter splendifluis cælum firmavit in oris.
Tertius undivagum mare dat cum germine terræ.
Quartus habet phœbum lunamque et sidera cæli.
Quintus plumigeras volucres piscesque natantes.
Sextus quadrupedes reptans hominesque sagaces.

b Hic est spatium unius versus vacuum in ms.

Septimus est Domino requies, his rite peractis.
 Non quia cunctipotens humano more laboret,
 Actibus aut fessus quærat quiescere tandem
 Qui semper requietus agit, faciensque quiescit.
 Sed quod sacra quies typicis est operata figuris,
 Multa gerat signis, et pandat mystica nobis.
 Dicta Dei requies quod rebus jure creandis
 Ipsa modus fuerit cunctis, et maxima finis.
 Nam nova quæque fiunt, jam tum ordinata proban-

[tur
 Dicta Dei requies, quo Dominus ac redemptio Chri-
 [stus

In carne veniens, ac carnis vincla resolvens,
 Hoc redeunte die felici morte quievit,
 Dicta Dei requies, quod nos post mille labores,

A Solus ubique fovens in se requiescere cogit.
 Nec datur ulla quies miseris, nisi suscipit ipse.
 Dicta quoque requies, mundana quod actio præsens
 Post sex ætates quas mundus in ordine currit,
 Otia percipiens æterna pace quiescit.
 Dicta quoque requies, quæ nobis ultima sors est.
 Nam vitæ cursus, mundanæ molis ad instar
 Sex sunt ætates hominis, et septima mors est.
 Prima tenet ortum generis infantia simplex,
 Altera deinde pueritiâ mollis habetur,
 Tertia quæ sequitur ipsa vocitatur adulta,
 Quarta gerit virtutis opem speciosa juvena,
 Quinta senecta gravis et ultima tempora vergens,
 Sexta venit senium quæ vitæ terminat ævum.

B *Explicit.*

INCIPIT

LIBER QUÆSTIONUM SUPER LIBRUM GENESIS

EX DICTIS SANCTORUM PATRUM AUGUSTINI, GREGORII, HIERONYMI, AMBROSII, HILARII,
 ISIDORI, EUCHERII ET JUNILII.

Discipulus. Primo omnium, præceptor mi, inquiri mihi necesse est, quis hujus libri, qui Genesis apud nos dicitur, scriptor habeatur.

Magister. Sicut a majoribus nostris nobis insinuatum atque traditum est, Moysen hujus operis scriptorem fuisse asserunt, id est quinque librorum qui, juxta Græcos, Pentateucum nominantur, cum non dicat hoc titulus, sed quasi de alio ipse refert: *Dicit Dominus ad Moysen.* Cujus exemplum in Novo Testamento Joannes sequens apostolus, ubicunque de se aliquid referre voluit, nomen suum studiose siluit, aiendo: *Conversus Petrus vidit illum discipulum quem diligebat Jesus sequentem,* etc. (Joan. xxi, 20.)

D. Genesis unde hoc nomen accepit?

M. LXX etenim Interpretes, Symmachus et Theodotion in principio transtulerunt, et in Hebræo scriptum est *Bresith*, quod Aquila interpretatur in capitulo. Et ideo secundum sensum magis quam secundum verbi translationem, de Christo accipi potest, qui tam in ipso fronte Geneseos, qui caput omnium librorum est, quam in principio Joannis evangelistæ, cœli et terræ conditor approbatur. Unde et in Psalterio de seipso ait: *In capite libri scriptum est de me* (Psal. xxxix, 8). Id est in principio Geneseos. Et in Evangelio, *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* (Joan. 1, 3). Ideo sciendum quod liber hic apud Hebræos *Bresith* vocetur, hanc habentes consuetudinem ut voluminibus ex principibus eorum nomina imponant.

In libro prohemiorum.

D. Genesis juxta fidem historię quæ describit?

M. Fabricam describit mundi et hominis conditionem, cataclysmum et divisionem terræ, confusionem

quoque linguarum, gesta quoque omnium patriarcharum usque ad ingressionem Israel in Ægyptum.

JUNILIUS.

D. Hæc Scriptura, quæ de præsentī sæculo loquens significet, nosse cupio.

M. Quinque: aut generationem ejus, id est creationem, aut gubernationem, aut accidentia naturis, aut evenientia voluntatibus, aut subsequentes voluntatis eventus.

D. Quibus modis generationem sæculi hæc Scriptura signavit?

M. Tribus: aut enim sola Dei voluntate factum aliquid scribitur, ut est: *In principio creavit Deus cælum et terram* (Gen. 1, 1); aut voluntate simul et voce sive præceptiva, ut est *fiat lux et fiat firmamentum*; sive deliberativa, ut est *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Aut voluntate, voce ac diffinitione, ut est: *Creascite et multiplicamini et replete terram.* Et iterum: *Germinet terra herbam virentem et ferentem semen juxta genus suum, et lignum fructiferum faciens fructus cujus semen in ipso sit.* Et cætera quæ post septimum diem usque in finem sæculi per partes operatur, ex illa enim diffinitione proveniunt.

D. Est in his tribus aliqua differentia?

M. Est, quia ea quæ sola voluntate vel etiam voce sunt facta, noviter facta sunt, quæ vero diffinitione, illis similia jam quæ facta noviter diximus. Et rursus illa quidem in sex primis diebus; hæc vero donec sæculum stabit.

D. Da ordinem per sex dies factarum rerum?

M. In ipso quidem principio conditionis facta sunt cælum, terra, angeli, aer, aqua.

D. Proba angelos et aquas et aerem factum.

M. Facta quidem ex aliis Scripturæ locis ostenduntur, ut est: *Qui facit angelos suos spiritus* (*Psal.* ciii, 4); et: *Laudate eum, omnes angeli ejus* (*Psal.* cXLVIII); et: *Aquæ quæ super cælos sunt laudent nomen Domini, quoniam ipse dixit et facta sunt* (*Ibid.*, vers. v); et: *Quoniam ipsius est mare et ipse fecit illud* (*Psal.* xciv, 5). Et aer in Scripturis sanctis cæli nomine solet ostendi, ut est: *volucres cæli*, cum certum sit aves in aere devolare. Cælum autem ostendimus factum. Quod vero præcesserunt ista cæteras creaturas, in angelis, ut Scriptura demonstrat, dum in laudibus et benedictionibus creaturis cæteris præponuntur, est ratio; oportuit enim ut terrenas cælestis creatura præcesserit. De aquis vero ipsa Scriptura dicit, quod *Spiritus Dei ferebatur super aquas*.

D. Sequere ordinem generationis.

M. In principio diei primæ lux facta est, secunda vero factum firmamentum, tertia mare et terræ nascentia, quarta luminaria cæli, quinta natantia et volatilia, sexta reliqua animalia et homo.

D. Quæ est in ipsarum creaturarum operatione distantia?

M. Quod quædam ex nihilo facta sunt, ut cælum, terra, etc., quæ usque ad completum primum diem diximus facta, quædam vero ex jam factis primo die.

D. Da horum probationes.

M. Quoties Scriptura ex aliquo factas res capit ostendere, aut palam significat, ut est *producat terra et producant aquæ* et similia: aut certe ex subtili significatione verborum, ut cum dicit, *fiat firmamentum*, utique significat fuisse aliquid fluidum ac liquidum, id est aquas, quæ ut solidatæ ostenderentur, firmamentum vocatum est, quod fiebat. Et rursus luminaria derivative appellavit, quæ quarta die facta fuerunt, ut ex lumine primo die operato, facta monstraret. In his autem quæ primo die facta sunt, neque aperte neque subtili verbo factum aliquid declaratur ex altero. Nihil enim post primum diem ostenditur ex non exstantibus factum, sola hominis anima; in quo et hoc attendendum, quia cum alia aut ex nihilo, aut ex jam factis facta sunt, solus homo ex utroque componitur.

D. Quas alias creaturis ascribimus differentias?

M. Quod ea quæ primis sex diebus facta sunt, non naturaliter, nec ex similitudine provenerunt. Reliqua vero quæ sunt, naturaliter ex divina diffinitione nascuntur, exceptis scilicet miraculis.

D. Da tertiam differentiam.

M. Quod creaturarum aliquæ, id est rationales propter seipsas factæ sunt, ut angeli et homines: reliqua vero non propter se, sed propter prædictos angelos aut homines facta esse noscuntur: homo vero principaliter secundum animam propter se intelligendus est factus, nam secundum corpus consequenter.

D. Quid enim, præter angelos et homines aliæ creaturæ seipsis invicem non egebant?

M. Egebant quidem, non ad utilitatem, sed ad ornatum, utilia enim non sibi, sed angelis et ho-

minibus sunt, pro quibus etiam facta esse noscuntur. Ornatum vero etiam invicem præstant, quippe et cælum inornatum sine cælestibus luminariis fuit, et luminaria ipsa ne superflue facta essent, videntium oculis indigebant. Et mare inornatum, donec aut locum suum receperit, aut animalibus impleretur. Et terra incomposita præter habitantium vel nascentium usum, et irrationalia animalia sine hominis regimine inepta, herbe absente animalium usu superflue. Ita omnia egerunt invicem, vel his quæ quotidie fiunt. Sed ut jam diximus, aliud est esse incompositum, aliud utile; incompositum enim aliquid per se utile alteri declaratur.

D. In ornamento ipso-aliqua est differentia?

M. Est: nam aliqua in sex diebus ornata sunt, ut cælum luminariis, et terra herbis, et piscibus mare: quædam vero donec mundus vivit ornantur, ut mare navigiis, et terra ædificiis et cæteris quæ humano construuntur ingenio, et homo ipse scientia. Quædam vero decorem suum in futuro recipient, ut corpus incorruptionem, et mortalia immortalitatem, et cæleste regnum habitationem sanctorum. Notandum autem in ornamentis, quod eorum quæ vel ingenio vel artibus fiunt, in hominibus causa est, reliquorum autem in Domino.

D. Da quartam differentiam.

M. Quod quædam simul et velut subito creata emerserunt, ut herbe, luminaria, natantia et volatilia, necnon terrena animalia et quadrupedia. Quædam vero non simul, sed velut cum quadam mora, ut mare, terra, homo; et ipse enim paulatim factus scribitur, sicut et cetera.

D. Da quintam creaturarum differentiam.

M. Quod quædam eorum ratione ceteris præsent, ut rationalia; quædam vero usui habentur, ut cælestia luminaria, quædam naturæ necessitate obsequuntur, ut aves et quadrupedes et his similia.

D. Da sextam differentiam.

M. Quod ea quæ ceteris præsent, id est rationalia, voluntate ac ratione moventur; quæ vero irrationalia sunt, aut necessitate obsequuntur, aut natura moventur.

D. Ea quæ ex aliquo facta sunt, quod materias habuerunt?

M. Sex, terram, aquas, aerem, ignem, lumen, costam.

D. Da singulis origines suas.

M. Ex terra virentia plantaria, et animalia. Ex aquis firmamentum, mare, natantia, et volatilia. Simul autem ex terra, aquis, igne et aere omnia quæ per successiones temporum renovantur. Ex lumine luminaria. Ex costa Eva.

D. Ignis quomodo probatur factus, aut unde, vel quando?

M. Factum quidem ex generali scriptura possumus adprobare cum dicitur de Deo: *Qui fecit cælum et terram, mare et omnia quæ in eis sunt* (*Psal.* cXLV, 6); quia utique etiam ignis in eis est, et ex speciali prophetia. *Laudate Dominum, dracones et omnes*

abyssi, ignis, grando, nix, glacies et spiritus procellarum (Psal. cXLVIII, 7). De quibus ante dixerat : *Quoniam ipse dixit et facta sunt* (Psal. cXLVIII, 5). Et rursus : *Benedicite, omnia opera Domini, Domino* ; et subjunxit : *Benedicite, ignis et æstus, Dominum* (Dan. III, 57, 66). Utrum vero ex nihilo, sicut et alia factus sit, an ex aliquo dubitatur. Plures enim volunt cœlestium luminarium esse particulam, quippe etiam nunc frequenter vidimus homines certo modo ignem ex solis radiis mutuari : Quod si ita est, primo die factus est. Sed sapientius hoc Scriptura lumen quam ignem vocavit, ut ex meliore usu nomen acciperet.

D. Da septimam creaturarum differentiam.

M. Quod omnia quæ ex aliquo facta sunt, corpora sunt. Incorporea autem neque ipsa ex aliquo, neque ex ipsis facta sunt aliqua. Hæc vero incorporea accipienda sunt, non sicut Deus incorporeus dicitur, ejus enim comparatione nihil corporeum [*Leg. incorporeum*] est, sicut nec immortale, nec invisibile. Alius enim modus est, quo hæc verba solæ divinitati conveniunt, alius quo de creaturis loquimur, sicut de animalibus vel angelis.

D. Quomodo Deus mundum fecerit possumus quærere?

M. Hoc temerarie magis quam caute exquiritur. Nulli enim divinæ creaturæ modum homini licet agnoscere. Nam si sciret quis quomodo facta sunt aliqua ex nihilo, creatori utique scientia ac potentia par fuisset.

AUGUSTINUS.

D. Si omnia in numero, et mensura, et pondere Deus disposuit; ipsum numerum et mensuram et pondus ubi disposuit?

M. Numerus et mensura et pondus ipse est Deus. Ipse est enim numerus sine numero, a quo est omnis numerus. Ipse est mensura sine mensura, a quo est omnis mensura. Ipse est pondus sine pondere, a quo est omne pondus. Non enim creaturam extra se aut alicubi vidit; ut sicut homines, memoria retineret quæ faceret. Omnis igitur creatura voluntas est creatoris, voluntas itaque creatoris non est extra naturam creatoris, hoc est ibi voluntas quo natura. Sic tamen æterna est natura, sicut æterna voluntas, non enim accedit Deo aliqua nova cogitatio ad formandam creaturam. Proinde omnia in se Trinitas Deus disposuit, quia in se cuncta habuit quæ fecit. Intelligitur et aliter, omnia in numero et mensura et pondere disposuit, id est ut omnia quæ fecit, numerum et mensuram et pondus haberent.

Augustinus in libro I contra Manichæos ita exorsus est.

More Manichæorum multi imperiti et rustici, et ut ita dicam præsumptuosi, percunctare solent et obijciunt : Si in principio aliquo temporis fecit Deus cœlum et terram; quid agebat antequam faceret cœlum et terram [a vel ubi erat] et quid ei placuit

A subito facere quod nunquam antefecerat per tempora æterna? His respondemus.

Deus in principio creavit cœlum et terram, non in principio temporis, sed in Christo, cum verbum esset apud patrem, per quod facta et in quo facta sunt omnia. Sed si in principio temporis Deum fecisse cœlum et terram credamus, debemus utique intelligere, quod ante principium temporis non erat tempus. Deus enim fecit et tempora. Et ideo antequam faceret tempora, non erant tempora. Non enim possumus dicere fuisse aliquod tempus quando Deus nondum aliquid fecerat, quomodo enim erat tempus quod Deus non fecerat, cum omnium temporum sit ipse fabricator. Et si tempus cum cœlo et terra esse cœpit, non potest inveniri tempus quo

B Deus nondum fecerit cœlum et terram. Cum autem dicitur : Quid ei subito placuit? sic dicitur quasi aliqua tempora transierint, quibus Deus nihil operatus est; non enim transire poterat tempus, quod nondum fecerat Deus, quia non potest esse operator temporum, nisi qui est ante tempora. Certe et ipsi Manichæi legunt apostolum Paulum et laudant et honorant, et ejus epistolas male interpretando multos decipiunt. Dicant ergo nobis quid dixerit apostolus Paulus : *Agnitionem veritatis quæ est secundum pietatem Dei in spe vitæ æternæ, quam promisit non mendax Deus ante tempora æterna* (Tit. 1, 1). Æterna enim tempora quid ante se habere potuerant? Hoc ergo cogantur exponere, ut intelligant se non intelligere, cum temere volunt reprehendere quod diligenter quærere debuerunt.

C Si autem non dicunt : Quid placuit Deo subito facere cœlum et terram; sed tollunt inde, subito, et hoc tantum dicunt : Quid placuit Deo facere cœlum et terram? Non enim cœvum Deo mundum istum dicimus, quia non ejus æternitatis est hic mundus, cujus æternitatis est Deus. Mundum quippe Deus fecit, et si cum ipsa creatura, quam fecit Deus tempora esse cœperunt, et ideo dicuntur æterna tempora; non tamen sic sunt æterna quomodo æternus Deus est, quia Deus est ante tempora, qui fabricator est temporum, sicut omnia quæ fecit Deus, bona sunt valde, sed non sic bona sunt, quomodo bonus est Deus, qui illa fecit; hæc autem facta sunt; nec ea genuit de seipso, ut hoc essent quod ipse est; sed ea fecit de nihilo, ut non essent æqualia, nec ei a quo facta sunt, nec filio ejus per quem facta sunt, justus [*Edit., justum*] est enim. Si enim [*Edit., ergo*] isti dixerint : Quid placuit Deo facere cœlum et terram? Respondendum est eis, ut prius vim discant voluntatis humanæ, qui voluntatis Dei nosse desiderant. Causas enim Dei voluntatis desiderant scire [*Edit., scire quærunt*], cum voluntas Dei omnium quæ sunt ipsa sit causa. Si enim habet causam voluntas Dei, est aliquid quod antecedit voluntatem Dei, quod nefas est credere. Qui ergo dicit, quare fecit Deus cœlum et terram? Respondendum est illi, quia voluit. Volun-

^a Uncis inclusa non lego in editis.

tas enim Dei causa est cœli et terræ; et ideo major est voluntas Dei quam cœlum et terra. Qui autem dicit; quare voluit facere cœlum et terram; [^a aut ubi erat antequam fierent?] majus aliquid quærit quam est voluntas Dei. Nihil enim majus inveniri potest. Compescat ergo se humana temeritas, et id quod non est non quærat, ne id quod est non inveniat; et si voluntatem Dei nosse quisquam desiderat, fiat amicus Deo. Certe si voluntatem hominis quis nosse vellet, cujus amicus non esset, omnes ejus imprudentiam aut stultitiam deriderent. Non enim quisque efficitur amicus Dei, nisi purgatissimis moribus, et illo sine præcepti de quo dicit Apostolus: *Finis autem præcepti est charitas de corde puro et conscientia bona et fide non ficta* (I Tim. 1, 5), quod isti si haberent, non essent hæretici.

Quod autem sequitur in libro Geneseos: *Terra autem erat invisibilis et incomposita*, sic reprehendunt Manichæi, ut dicant: Quomodo in principio fecit Deus cœlum et terram, si jam terra erat invisibilis et incomposita? Itaque cum volunt divinas scripturas prius vituperare quam nosse, etiam res apertissimas non intelligunt. Quid enim manifestius dici potuit, quam hoc dictum est: *In principio fecit Deus cœlum et terram*, terra autem ipsa quam fecit Deus, invisibilis erat et incomposita. Antequam Deus omnium rerum formas locis et sedibus suis ordinata distinctione disponeret, antequam diceret, *Fiat lux*, et *fiat firmamentum*, et *congregentur aquæ*, et *appareat arida*, etc., quæ in eo libro per ordinem sic exponuntur, quemadmodum ea parvuli possent capere. Quæ omnia continent tam magna mysteria, ut quisquis ea didicerit, omnium hæreticorum vanitatem vel doleat quia homines sunt, vel rideat quia superbi sunt.

Sequitur in illo libro: *Et tenebræ erant super abyssum* (Gen. 1, 2), quod Manichæi [^b vel sectatores eorum] reprehendunt dicentes: In tenebris ergo Deus erat antequam faceret lucem? Vere ipsi sunt in tenebris ignorantia, et ideo non intelligunt lucem, in qua Deus erat antequam faceret istam lucem. Non enim noverunt isti lucem, nisi quam carneis oculis vident, et ideo istum solem quem pariter non solum cum bestiis majoribus, verum etiam cum muscis et vermiculis cernimus, illi sic colunt, ut particulam dicant esse lucis illius in qua habitat Deus. Sed nos intelligamus aliam esse lucem in qua Deus habitat: unde est illud lumen de quo in Evangelio dicitur: ^c *Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* (Joan. 1, 9). Nam solis istius lumen non illuminat hominem, sed corpus hominis, et mortales oculos quibus nos vincunt aquilarum oculi, qui solem istum multo melius quam nos dicuntur aspicere. Illud autem lumen non irrationalium avium oculos pascit; sed pura corda eorum qui Deo credunt, et ab amore visibilium rerum et

temporalium se ad ejus præcepta complenda convertunt. Quod omnes homines possunt si velint, quia illud lumen omnem illuminat hominem venientem in hunc mundum. Ergo tenebræ erant super abyssum antequam lux ista fieret. ^d Consequenter de hoc loco dicitur:

Et dixit Deus, fiat lux, quia ubi lux non est, tenebræ sunt, non quia aliquid sunt tenebræ, sed ipsa lucis absentia tenebræ dicuntur; sicut silentium non aliqua res est, sed ubi sonus non est, silentium dicitur. Et nuditas non aliqua res est, sed in corpore ubi tegumentum non est, nuditas dicitur. Et inanitas non est aliquid, sed locus ubi corpus non est, inanis dicitur. Sic tenebræ, ^e ut jam diximus, non aliquid sunt; sed ubi lux non est, tenebræ dicuntur. Hæc ideo diximus, quia solent dicere: Unde erant ipsæ tenebræ super abyssum, antequam Deus faceret lucem? quis illas fecerat, vel genuerat? aut si nemo fecerat vel genuerat eas, æternæ erant tenebræ? quasi aliquid sint tenebræ. Sed, ut dictum est, lucis absentia hoc nomen accipit. Sed quia ipsi fabulis suis decepti crediderunt gentem esse tenebrarum, in qua et corpora, et formas, et animas in illis corporibus fuisse arbitrantur; ideo putant quod tenebræ aliquid sint, et non intelligunt non sentiri tenebras, nisi quando non videmus; sicut ^f non sentimus silentium, nisi quando non audimus. Sicut autem silentium nihil est; sic et tenebræ nihil sunt. Sicut autem isti dicunt gentem tenebrarum contra Dei lucem pugnasse; sic potest et alius similiter vanus dicere, gentem silentiorum contra Dei vocem pugnasse. Sed illas vanitates modo non suscipimus refellere atque convincere; nunc enim ea quæ reprehendunt in veteri testamento statuimus defendere, quantum ut res Dominus præstare dignetur, et in eis ostendere, contra veritatem Dei nihil valere hominum cæcitatem. Sequitur.

Quod autem scriptum est: *Et Spiritus Dei ferebatur super aquam* (Gen. 1, 2), sic solent Manichæi reprehendere, ut dicant: Aqua ergo erat habitaculum spiritus Dei, et ipsa continebat spiritum Dei? Totum conantur perversa mente pervertere, et excæcantur malitia sua. Cum enim dicimus, sol superfertur super terram, numquid hoc intelligi volumus, quod in terra sol habitet, et terra solem contineat? Et tamen non sic Spiritus Dei ^g ferebatur super aquam, sicut superfertur sol super terram, sed alio modo quem pauci intelligunt. Non enim per spatia locorum superferebatur aquæ illi spiritus, sicut terræ sol superfertur, sed per potentiam invisibilis sublimitatis suæ. Dicant autem nobis isti, quomodo his rebus quæ fabricandæ erunt, superferatur voluntas fabri. Quod si hæc humana et quotidiana non comprehendunt, timeant Deum, et simplici corde quod non intelligunt quærant, ne cum volunt verbis sacrilegis

^a Uncis inclusa in editis non leguntur.

^b Uncis inclusa in editis non leguntur.

^c In editis legitur, *Erat lumen verum quod*.

^d In editis, *de qua consequenter hoc loco dicitur*.

^e In editis desunt hæc verba, *ut jam diximus*.

^f Editi legunt, *non sentitur*.

^g Cum editis lege, *superferebatur super aquam*.

concidere veritatem, quam videre non possunt, redeat illis securis in crura. Nam illa concidi non potest, quæ incommutabilis manet; sed quæcunque plagæ in illam emissæ fuerint, reperiuntur, et majori ictu redeunt in eos, qui cedere audent quod credere deberent, ut intelligere mererentur.

Deinde quærent, et insultando interrogant, unde erat ipsa aqua super quam ferebatur spiritus Dei; numquid enim superius scriptum est, quod Deus aquam fecerit? Hoc si pie quærent, invenirent quemadmodum intelligendum esset. Non enim aqua sic appellata est hoc loco, ut hæc a nobis intelligatur, quam videre jam et tangere possumus, quomodo nec terra quæ invisibilis et incomposita dicta est, talis erat, qualis ista quæ jam videri et tractari potest. Sed illud quod dictum est: *In principio creavit Deus cælum et terram* (Gen. 1, 1), cæli et terræ nomine universa creatura significata est, quam fecit et condidit Deus. Ideo autem nominibus visibilium rerum hæc appellata sunt, propter parvulorum infirmitatem, qui minus idonei sunt invisibilia comprehendere. Primo ergo materia facta est confusa et informis, unde omnia fierent quæ distincta atque formata sunt, quod credo a Græcis *Chaos* appellari. Sic enim et alio loco legitur dictum in laudibus Dei, *Qui fecisti mundum de materia informi*, etc., quod aliqui codices habent de *materia invisâ*.

Et ideo Deus rectissime creditur omnia de nihilo fecisse, quia etiâsi omnia formata de ista materia facta sunt, hæc ipsa tamen materia de nihilo facta est. Non enim debemus esse similes istis, qui omnipotentem Deum non credunt aliquid de nihilo facere potuisse, cum considerant fabros et quoslibet opifices non posse aliquid fabricare, nisi habuerint unde fabricent. Et ligna enim adjuvant fabrum, et argentum adjuvat argentarium, et aurum aurificem, et terra figulum adjuvat, ut possit perficere opera sua. Si enim non adjuventur ea materia unde aliquid faciunt, nihil possunt facere, cum materiam ipsam non ipsi faciunt. Non enim faber facit lignum, sed de ligno aliquid facit, sic et cæteri omnes opifices. Omnipotens autem Deus nulla re adjuvandus erat, quam ipse non fecerat, ut quod volebat efficeret; si enim ad eas res quas facere volebat, adjuvabat eum aliqua res quam ipse non fecerat, non erat omnipotens; quod sacrilegum est credere.

Informis ergo illa materia quam de nihilo Deus fecit, appellata est primo cælum et terra, non quia hoc jam erat, sed quia hoc esse poterat. Nam et cælum postea scribitur factum. Quemadmodum si semen arboris considerantes, dicamus ibi esse radices et robur, ramos, fructus, et folia; non quia jam sunt, sed quia inde futura sunt: Sic dictum est: *In principio fecit Deus cælum et terram*, quasi semen cæli et terræ, ^a cum confusa adhuc esset cæli et terræ materia. Sed quia certum erat inde futurum esse cælum et terram, jam et ipsa materia cælum et

A terra appellata est. Isto genere locutionis etiam Dominus loquitur, cum dicit: *Jam non dico vos servos, quia servus nescit quid faciat dominus ejus. Vos autem dixi amicos, quia omnia quæ audivi a Patre meo, nota feci vobis* (Joan. xv, 15). Non quia factum erat, sed quia certissime futurum erat. Nam post paululum dicit illis: *Adhuc multa habeo dicere vobis, sed non potestis portare modo* (Joan. xvi, 12). Ut quid ergo dixerat: *Omnia quæ audivi a Patre meo nota feci vobis*, nisi quia sciebat hoc se esse facturum? Sic etiam cælum et terra potuit dici materia unde nondum erat factum cælum et terra, sed tamen non aliunde faciendum erat. Innumerabiles tales locutiones in scripturis divinis inveniuntur, sicut in consuetudine sermonis nostri, cum id quod certissime futurum speramus, dicimus: jam factum puto.

B Hanc autem adhuc informem materiam etiam terram invisibilem et incompositam voluit ^b appellari; quia inter omnia elementa mundi, terra videtur minus speciosa quam cætera. Invisibilem autem dixit propter obscuritatem, et incompositam propter informitatem. Eandem ipsam materiam etiam aquam appellavit, super quam ferebatur Spiritus Dei, sicut superfertur fabricandis voluntas artificis; quod etsi paucorum intelligentia potest attingere, humanis tamen verbis nescio utrum a paucis hominibus possit exponi. Propterea enim non absurde etiam aqua dicta est ista materia, quia omnia quæ in terra nascuntur, sive animalia, sive herbæ, vel arbores, et bis similia, ab humore incipiunt formari atque nutrirî. Hæc ergo nomina omnia, sive cælum et terra, sive terra invisibilis et incomposita, et abyssus cum tenebris, sive aqua super quam Spiritus ferebatur, nomina sunt informis materiæ; ut res ignota notis vocabulis insinuaretur imperitoribus; et non uno vocabulo, sed multis; ne si unum esset, hoc esse putaretur quod consueverant homines in illo vocabulo intelligere. ^c Dicta est cælum et terra, quia inde futurum erat cælum et terra. Dicta est terra invisibilis et incomposita, et tenebræ super abyssum, quia informis erat, et nulla specie cerni aut tractari poterat, etiâsi esset homo qui videret atque tractaret. Dicta est aqua, quia facilis et ductilis subiacebat operanti, ut de illa omnia formarentur: sed sub his omnibus nominibus materia erat invisâ et informis, de qua Deus condidit mundum.

^d *In principio creavit Deus cælum et terram*. Istud capitulum librorum omnium caput est; omnis namque Scriptura divina bipertita est, Vetus Testamentum et Novum. Alia quippe sunt ubi æterna intimantur, ut est: *In principio erat Verbum* (Joan. 1, 1). Alia facta narrantur, ut est: *In principio creavit Deus cælum et terram* (Gen. 1, 1). Alia futura pronuntiantur, ut est: *Cum venerit filius hominis in majestate sua* (Luc. ix, 26). Alia vero sunt quæ agenda præcipiuntur, cum dicitur: *Diliges proximum tuum sicut teipsum*, etc. (Matth. xxii, 39). Bipertita vero est, quia

^a Editi legunt, *cum in confuso adhuc esset*.

^b Loge cum editis, *appellare*.

^c Editi legunt, *dictum est ergo cælum*.

^d Ex Augustino, de Genesi ad litteram, lib. 1, cap. 1.

sunt alia quæ secundum figuram dicta sunt, ut est **A** *Cantica canticorum*, et ut est : *Audivit Adam vocem Domini Dei deambulantis in paradiso* (*Gen. iii, 8*); et alia sunt secundum rerum gestarum fidem, ut est : quod populus exiens de Ægypto, per mare pedibus ambulavit. Alia vero sunt quæ utroque dicta sunt modo, ut est transitus maris Rubri, et miracula illa quæ Dominus in Evangelio fecit.

In principio creavit Deus cælum et terram.

D. Inquirendum summopere est, in quo principio, utrum in principio temporis, an in principio, ut hoc esset initium creaturæ ejus ex quo alia esse cœperunt, non enim cœterna Deo semper fuerunt.

M. Dicamus quia in principio sibi cœterno fecit Deus cælum et terram, in unigenito Filio qui est sapientia Patris, de quo dicit Apostolus, *Christum Dei virtutem et Dei sapientiam* (*I Cor. i, 24*). Et in psalmo dicit : *Omnia in sapientia fecisti* (*Psal. ciii, 24*); et iterum dicit Apostolus : *Quia in ipso condita sunt omnia quæ in cælo sunt et quæ in terra, visibilia et invisibilia* (*Col. i, 16*).

D. Genesis principium est. Si in principio creavit Deus cælum et terram, angeli postmodum facti sunt. Si angeli ante facti sunt, non primo omnium creavit Deus cælum et terram.

M. *Quando facta sunt simul sidera*, ait Scriptura, *laudaverunt me angeli mei voce magna*. Quarta die facta sunt sidera, et jam erant angeli. Neque enim die tertio, neque secundo facti sunt. In his enim apparet quæ facta sunt. Tertia die scilicet terra ab aquis discretæ est; secunda factum est firmamentum, ubi sol et luna discurrunt et sidera. Porro primus dies ipse est angelica natura, quæ primo cœli nomine nuncupata est. Unde evidenter ostenditur primum diem spiritalem factum, id est angelicam naturam, et sic hoc cælum quod oculis cernimus. Nam quod ait, *In principio creavit Deus cælum et terram* (*Gen. i, 1*), non primo omnium, sicut ais, sed in principio, id est in Filio, imo per Filium, fecit Deus omnem spiritalem corporalemque creaturam, quæ cœli et terræ nomine appellata est. Nam quod ipse sit principium, de se interrogantibus Judæis quis esset, respondit : *Principium qui et loquor vobis* (*Joan. viii, 25*). Primo igitur voluit cælum et terram velut quamdam spiritalem corporalemque materiam dicere, et sic quemadmodum singillatim facta sunt ordinem tenere. Quod enim dixit cælum, hoc mihi dixisse videtur aquarum abyssum tenebrosam, Adæ quodammodo fluitantem vitam, nisi convertatur ad creatorem, et fiat lux, et contempletur Trinitatem Deum esse indivisum. Neque enim ita dicimus, ut ista materia præcedat formam suam, sicut præcedit lignum arcas, et sicut præcedit vox verbum, neque enim tempore, sed origine. Igitur prima creatura lux, non ista quæ quarta die facta est, sed spiritalis, id est angelica natura.

Hoc tamen intelligendum quod simul creavit cælum et terram et lucem, quia nihil interest nisi origo

• Quæst. Hebr.

tantum. Sicut homo duas parabolas cognitæ simul non potest enarrare, ita et Dominus fecit, quia hoc prius enarravit quod originem habuit, et postea quod exinde factum fuit, quamvis utrumque simul fecisset, ut quod sola origine prius est in faciendo, prius sit ex tempore enarrando. Ergo dum oportebat ut scriptura sancta utrumque enarrasset, tam res gestas quam res enarratas, quod exinde factum est propter tardiozem intellectum, ut capere potuissent, quia res corporeæ ex aliquo fiebant; quia nihil interest inter creationem cœli et terræ et lucis, nisi hoc tantum quod est inter verbum et vocem.

D. Cur non dixit, in principio fecit Deus cælum et terram, sed creavit?

M. Propter informitatem materię.

D. Da sensum spiritalem.

M. Principium Christus est, sicut ipse in Evangelio ait : *Principium qui et loquor vobis* (*Joan. viii, 25*). In hoc igitur principio fecit Deus cælum, id est qui cœlestia meditantur et quærunt. In ipso fecit et carnales, qui terrenum hominem necdum deposuerunt.

D. *Terra autem erat inanis et vacua* (*Gen. i, 2*). Cur inanis et vacua?

M. Id est quia non erat a mari distincta; vacua, inquit, quia litoribus non erat circumdata, vel vicibus suis ornata, id est arboribus et animalibus.

Item spiritaliter: Terra scilicet carnis nostræ inanis et vacua erat, priusquam doctrinæ acceperit formam.

D. Quare tenebræ dicuntur super faciem fuisse abyssus?

M. Quia non erat lux quæ superfunderetur; quod si esset, utique superesset.

Item, quia erat spissus aer carens luce diurna.

Aliter. Tenebræ erant super faciem abyssus, quia delictorum cæcitas et ignorantie profunda obscuritas corda nostra tegebat.

D. Quomodo spiritus Dei ferebatur super aquas, edissere?

HIERONYMUS *.

M. Pro eo quod in nostris codicibus scriptum est, *ferebatur*; in Hebræo habetur *merephet*, quod nos appellare possumus, incubabat, sive confovebat in similitudinem volucris ova calore animantis. Ex quo intelligimus, non de spiritu mundi dici, ut nonnulli arbitrantur, sed de Spiritu sancto, qui et ipse vivificator omnium a principio dicitur. Sic autem vivificator quasi conditor Deus : *Emitte*, ait, *Spiritum tuum, et creabuntur* (*Psal. ciii, 30*).

AUGUSTINUS.

D. Spiritus Dei ferebatur super aquas : Localiter ferebatur sicut sol et sidera, an aliter?

M. Spiritus sanctus Deus est, qua in re non loco continetur, et distenditur, nec temporum mutationibus subjacet, sed est ubique præsens totus. Quomodo sane nominavit creaturam, cui superferri diceretur Spiritus sanctus, non localiter, sed potentialiter. Dominus non ex indigentia fecit opera sua, sed ex beneficentia, neque horum indiget quæ fecit. In-

digus quippe atque egenus amor subjicitur rebus quas diligit. Ideo dictus est superferri creaturam Spiritus sanctus, quia non ex indigentia operatus est ipsam creaturam.

AMBROSIIUS *.

D. Quomodo Spiritus Dei ferebatur super aquas?

M. Sicut ait Apostolus : *Supereminentem*, inquit, *scientiam charitatis Dei*. Et alibi ait : *Superexaltat autem omnem intellectum*. Ergo inchoatura aliquid ostendit super quod spiritus Dei ferri diceretur, non loco, sed omnia superante atque præcellente potentia. Duo quippe sunt propter quæ amat Deus creaturam suam; ut sit et ut maneat. Ut sit formata, et maneat in præcepto Conditoris. Ut esset ergo, Spiritus Dei ferebatur super aquam; ut autem maneret, vidit Deus quia bonum est. Quamobrem prius res informatas et postea spiritum sanctum nominavit, quia omnis exiguus amor rebus quas diligit subterponitur.

ITEM IN HEXAMERON AUGUSTINUS.

D. De informitate materiæ ut plenius et uberius exponas posco.

M. Verum et manifestum est omne mutabile ex aliqua informitate formari, simulque et manifestissima ratio docet, nullarum naturarum materiam esse potuisse, nisi ex Deo. Et licet dicat Scriptura : *Qui fecisti mundum ex materia informi* (*Sap. xi, 15*), non tamen informis materia formatis rebus tempore prior est, cum sit utrumque simul concreatum, et quod factum est et unde factum est. Sicut vox materia verborum est, verba vero formatam vocem indicant. Ita creator Deus non priore tempore fecit informem materiam, et eam postea per ordinem quarumcumque naturarum quasi secunda consideratione formavit, sed non potuit non dividere scriptura loquendi temporibus quod Deus faciendi temporibus non divisit. Et nos cum dicimus materiam et formam, utrumque simul intelligimus, nec utrumque simul possumus enuntiare. Quod si spiritalis lux facta est, cum dixit Deus fiat lux, non illa vera patri coæterna intelligenda est, per quam facta sunt omnia, sed illa de qua dici potuit, prior omnium creata est sapientia, quia per sapientiam non creatam facta est lux. Quo autem modo simul fieri potuerit, et quod illuminaretur et ipsa illuminatio, ac diverso tempore narranda fuerint, paulo ante diximus cum de materia tractaremus.

AUGUSTINUS.

D. Dixit quoque Deus fiat lux. In die dixit, an ante omnem diem? Si in die dixit, temporaliter dixit, si temporaliter dixit, per aliquam creaturam dixit, igitur non est prima creatura lux.

M. Nec in die dixit, nec temporaliter dixit, sed ante omnem profecto creaturam verbum suum genuit. Dictio itaque Dei verbum Dei est. Sed divina Scriptura parvulis congruens, et quodammodo eos lactans, ut proficiant, et cibum spiritalem capiant, voluit semper per omnem creaturæ formationem

A dictionem nuncupare. Ut si verbi causa requiramus quomodo facta est lux, audies, in verbo Dei erat ut fieret, quomodo et cætera per ordinem. Si requiras quomodo facta sunt; in verbo Dei erant ut fierent. Hinc est enim, *dixit Deus fiat lux*, neque enim corporalibus modis loquitur divina natura, nec quotiens dicitur dixit, totiens verbum formavit, unum enim verbum genuit coæternum et consubstantivum sibi, in quo omnia ineffabiliter dixit.

ITEM.

D. Dixit quoque Deus fiat lux. Lux autem hæc est visibilis, an invisibilis?

M. Invisibilis enim dicitur, quia creatio angelica est, quam oculi nostri non valent prospicere. Ratio enim erat, ut die quarto sidera in cælo fabricasset, quæ oculi nostri potuissent prospicere.

D. Ista creatio angelica est temporalis an intemporalis?

M. Temporalis erat in angelis, intemporalis autem in Deo. Temporalis erat quod dictum intelligimus ab æterno Deo expressum per verbum coæternum, in creatura spiritali quam jam tunc fecerat cum dictum est, *in principio creavit Deus cælum et terram*. Sed ista locutio non tantum sine aliquo sono, sed etiam sine ullo corporali motu creaturæ spiritalis, ejus menti atque rationi quodammodo infixæ per verbum patris coæternum. Sed multum atque difficillimum est capere quomodo dicitur deo non temporaliter jubenti, neque id temporaliter audiente creatura, qui contemplatione veritatis omnia excedit tempora, sed intellectualiter sibi immissa cum patri coæterna sapientia tanquam intelligibilis locutionis, ad ea quæ infra sunt transmittentis, ut fieret temporalis motus in rebus temporalibus sive formandis sive administrandis.

Item. Facta est inquit lux, id est creatio angelica, quia tunc coeperunt agnoscere vel intelligere creatorem suum.

D. Quare iterum non repetit, et fecit Deus lucem, sicut creaturas cæteras repetit quas creavit, ut in firmamento dicit : *Fiat firmamentum*. Et iterum : *Fecit Deus firmamentum*?

M. Necesse namque non erat ut dixisset : *Fecit Deus lumen*, quia intellectualis creatura erat, id est angeli. Quando autem dicit : *Fiat firmamentum*, vel cætera in aliis creaturis, hoc in cognitione angelica dixit, quia nec mirum est si Deus sanctis angelis suis in prima lucis conditione ad se conversis, prius voluit ostendere quid erat deinceps factururus. Quando vero dicit : *Et fecit Deus*, id est in propria natura rerum, jam non erat hoc opus de angelis iterum repetere, quia illi tunc, sicut diximus, conversi fuerant ad cognoscendum creatorem suum. Cum enim æterna illa et immutabilis, quæ non est facta, sed genita sapientia, in spiritalem atque rationalem creaturam se transfert, sicut in animas sanctas, ut inluminati lucere possint, sit in eis quædam luculenta rationis affectio, quæ potest accipi, facta est lux.

* Imo Augustinus, lib. primo de Genesi ad litteram, cap. 7.

cum dixerat Deus *fiat lux*, jam enim erat spiritalis A creatio, quæ cœli nomine significata est, cum scriptum sit: *In principio creavit Deus cœlum et terram*. Non cœli corporei, sed cœli incorporei, in qua natura intelliguntur omnes sancti angeli.

GREGORIUS.

Tales namque creati sunt angeli, ut si vellent, in beatitudinis luce persisterent; si autem nollent, etiam labi potuissent. Unde et Satan cum sequacibus legionibus cecidit; sed post ejus lapsum ita confirmati sunt angeli qui perstiterunt, ut cadere omnino non possint. Quod bene in ipso exordio Geneseos præsentis libri historica descriptione signatum est. Quia creavit Deus cœlum quod postmodum vocavit firmamentum. Cœli ergo fuerunt, ut diximus, hi qui prius bene sunt conditi, sed postmodum firmamentum appellati sunt, quia omnino jam ne caderent virtutem incommutabilitatis acceperunt.

ITEM GREGORIUS.

Dixit Deus: Fiat lux et facta est lux (Gen. 1, 3), et paulo post: *Factum est vespere*. Nequaquam sic in hac vita per exercitationem justitiæ peccatum deseritur, ut in eadem justitia inconcusse maneat. Quia etsi jam a cordis habitaculo culpam rectitudinis nostræ foribus assidens, ut sibi aperiatur pulsat. Quod Moyses spiritaliter innuit, cum facta corporaliter temporum momenta narravit: *Facta est lux*, atque paulo post subjiciens, *factum est vespere*. Creator quippe omnium humanæ culpæ præsciens, tunc expressit in tempore quod nunc versatur in mente. Lux quippe ad vespere ducitur, quia nimirum lumen rectitudinis umbra sequitur tentationis. Sed quia electorum lux tentatione non exstinguitur, nequaquam nox, sed vespere facta perhibetur, quia nimirum sæpe tentatio in corde rectorum lumen justitiæ abscondit, sed non interimit, quasi ad pallorem trepidationis pertrahit, sed funditus non exstinguit.

AMBROSIUS.

Dixit quoque Deus: Fiat lux, id est illuminatio credulitatis appareat. Prima enim die lucem fidei dedit, quia prima est in conversione fides, unde et ipsum primum præcepti mandatum est, *Dominus Deus tuus Deus unus est (Deut. iv, 6)*, propter quam fidem D ipse Dominus visibiliter in mundo apparere voluit, jam tunc Deus juxta præscientiæ suæ gratiam divisit justos, id est filios Dei et lucis a peccatoribus tanquam a tenebris, istos vocans *diem*, illos *noctem*, nam quia in lucis nomine justii appellantur, audi Apostolum: *Fuistis inquit aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino (Ephes. v, 8)*.

AUGUSTINUS.

Et vidit Deus lucem quod esset bona (Gen. 1, 4).

D. Si subito Deus vidit lucem quod esset bona, an antea nescivit, et visio ei contulit scientiam?

M. Omne enim opus præcedit voluntas, nam dum cogitamus quid operare debeamus, neque enim ignorans aliquid facit, dum cogitat qualiter fiant quæ

facienda cogitando disposuit. Et cum hoc in hominem cadere non possit, ut aliquid ignorans faciat, quanto magis in Deum, qui omnia æterno et stabili consilio suo quomodo voluit fecit? Nec aliter etenim facta et aliter facienda vidit; eo itaque modo vidit facta, quo viderat facienda.

D. *Et vidit Deus lucem quod esset bona (Gen. 1, 4)*. Quare lucem tantum laudavit, et non noctem?

M. Id est, quia nox adhuc nec dies factæ erant, sed tantum lux angelica, quia indignum erat Deo rem informem laudare, quæ adhuc formata non erat, sed rem illam quæ formata erat laudavit, id est lucem angelicam.

AUGUSTINUS.

D. *Et divisit lucem a tenebris (Ibid.)*. Divisit, inquit scriptura, lucem a tenebris: omne enim quod dividitur, et esse potest. Sicut ergo est essentia lucis, ita essentia tenebrarum. Et cur non dicit Scriptura, vidit Deus tenebras quod essent bonæ, sicut de luce dictum est?

M. Deus bona et incommutabili voluntate creavit omnes angelos bonos, sed quia ex his quosdam per superbiam præsciebat casuros, per incommutabilitatem præscientiæ suæ divisit inter bonos et malos. Malos igitur appellans tenebras, bonos appellans lucem, in his dicens quia boni sunt, in illis nullatenus dicens, ne peccata quæ erant tenebræ approbare videretur.

ITEM ALIBI.

D. *Divisit lucem a tenebris*. Quid est lucem a tenebris dividere?

M. Id est, distinctio rei formatæ ab informi.

D. *Appellavitque lucem diem, et tenebras noctem (Gen. 1, 5)*. Cur appellavit lucem diem et tenebras noctem? quæ adhuc formata non erant?

M. Propterea enim appellavit lucem diem, quia dies circa speciem factæ rei appellatus est; et tenebras noctem, quia nox ista quæ nobis notissima est, facit eam esse absentia solis super terram, quia decedente sole, vocamus vespere, inchoante mane vocamus diem. Nox autem hic privatio operis est, aut nox ipsa possibilitas appellata est, quæ inest rebus factis, unde fieri potest, etiamsi non mutantur.

D. *Factumque est vespere et mane dies unus (Ibid.)*. Quomodo hoc intelligendum est?

M. Quid per vespere nisi perfectio singulorum operum, et mane est inchoatio sequentium?

AUGUSTINUS.

D. Primum enim diem astruis spiritalem esse creaturam, et quomodo habuit vespere et mane?

M. Omnis namque creatura antequam tempore suo fieret, in ipso Dei Verbo erat, prius ab angelis cognoscenda, et sic suo tempore facienda. Quapropter ipsa creaturæ cognitio in semetipsa vespere erat, in Deo autem mane, quia plus videtur ipsa creatura in Domino, quam in seipsa videtur creatura. Plus scilicet videtur in arte qua facta est, quam in seipsa quæ facta est. Propterea enim ait

evangelista Joannes : *Quod factum est in ipso vita erat* (Joan. 1, 3, 4). Omnia igitur quæ facta sunt et vitam non habent, in ipso Verbo Dei vita sunt, in seipsis non sunt vita. Cælum, terra, lapis, vitam non habent, et tamen in Domino vita sunt. Vivunt igitur in Deo sine initio, atque incommutabiliter omnes rationes creaturarum. Ac per hoc plus videntur ab angelis sanctis in Verbo Dei ubi sunt vita, quam in seipsa, quia scientia angelorum in comparatione Dei quodammodo vesperscit. Ergo in cognitione firmamenti secundus. In cognitione discretionis terræ ac maris tertius. In cognitione solis ac lunæ vel stellarum, quartus. In cognitione reptilium, vel animalium, quintus. In cognitione jumentorum et ferarum vel ipsius hominis, sextus. Neque enim diei unius quem intelligimus spiritalem creaturam, id est angelicam, sexies facta cognitio : sexies fecit propter senarii numeri perfectionem. Sed de numero et de senarii numeri perfectione aliquid tibi ex Scripturis sanctis colligam. Libens adesto, et te totum ad audiendum præpara. Unus in numeris dividi non potest, ab ipso enim surgit omnis numerus; ergo duo dividi possunt. Si pars ejus unus est, igitur divisio duorum in unum, divisio trium in unum. Quid aliud hic numerus ostendit nisi Trinitatem quæ Deus est, quia quamvis tres sint personæ, in una creduntur unitate nature. Quaternarius duas partes habet. Nam quarta ejus unum est, media ejus duo. Unum videlicet et duo tria sunt. Ecce partes suas, nec ultra excrescit, nec complet, et ideo imperfectus est numerus. Quinarius non habet nisi unum quod est quinta. Senarius igitur numerus perfectus est, quia partibus suis completur, habet enim unum quod est sexta, duo quod est tertia, tria quod est media : unum ergo duo et tria sex faciunt. Ideo propter hujus numeri perfectionem, sex diebus operatus est omnem creaturam. Tres hæ partes senarii numeri demonstrant nobis Trinitatem Deum in trinitate numeri et mensuræ et ponderis fecisse omnem creaturam. Plurimum valere senarii numeri perfectionem in Scripturis sanctis frequenter reperimus, præsertim in morte Domini simpla et in resurrectione ejus simpla. Mors itaque Domini nostri Jesu Christi non fuit in anima, sed in carne sola. Mors vero nostra non solum in carne, sed etiam in anima. In anima propter peccatum, in carne vero propter pœnam peccati. Ille vero quia peccatum non habuit in anima, non est mortuus nisi tantum in carne, et hoc propter similitudinem carnis peccati quod de Adam traxerat. Igitur simpla ejus mors fuit, nostra duplex. Est et simpla resurrectio ejus, resurrectio nostra duplex est. Mors carnis ejus et resurrectio ejus, mors carnis nostræ et resurrectio ejus, mors animæ nostræ et resurrectio ejus. Duæ mortes nostræ et duæ resurrectiones nostræ, duæ et duæ quatuor sunt. Uni morti Domini et uni resurrectioni ejus adde et quatuor nostras, sex faciunt. Igitur simplum Domini et duplum nostrum tres sunt,

• Lib. II de Genesi ad litteram, cap. 3 seqq.

et tres partes habet, secundum quod supra diximus, senarius numerus. Nam xxxvi horæ quibus Dominus fuit in inferno, huic simpli et duplo congruunt. xii igitur fuerunt diurnæ, et xxiv nocturnæ, xxiv ad duplam mortem nostram conveniunt, et illæ xii horæ ad mortem Domini simplam. Revera enim et nativitas ejus senarium numerum habet. xlvi annis ædificatum esse templum astruunt Judæi in Evangelio, quod intelligitur de corpore Domini. xlvi anni pro diebus positi sunt. xlvi diebus dicunt infantem formari in utero, et subinde usque in diem parturitionis augmentari. Quadragies quippe seni sunt cclxxvi, qui faciunt menses novem et dies decem. Computa ergo ab octavo kal. Aprilis, quando passus est Dominus, tunc etiam creditur fuisse conceptus usque in diem viii Kal. Januarii, et reperies dies cclxxvi, qui constat per senarium numerum. Quid de illa muliere in Evangelio quam xviii annis incurvaverat Satanas, quam sanavit Dominus, dicimus quia et ipsi anni senarium numerum habent; ter igitur seni x et viii. Illa igitur mulier intelligitur genus humanum, quam in sexta ætate sæculi a diaboli captivitate liberavit. Prima ætas ab Adam usque ad Noe. Secunda a Noe usque ad Abraham. Tertia ab Abraham usque ad David. Quarta a David usque ad transmigrationem Babylonis. Quinta a transmigratione Babylonis usque ad Joannem Baptistam et adventum Domini Salvatoris. Sexta quæ nunc agitur, donec Excelsus veniat ad judicium. Sexto itaque sæculo reformatur genus humanum ad imaginem Dei. Profecto enim anni xviii non solum sex ætates, sed etiam tria tempora evidenter demonstrant. Unum scilicet ante legem, alterum sub lege, tertium sub gratia. Igitur et ipse annus senario numero continetur, habet enim dies cclxxv et quadrans. Sexies quippe sexageni ccc sexageni, remanent profecto dies quinque et quadrans quinque dies sexti mensis, et tamen si illud quadrans pro die ponas, a parte totum sex faciunt. Ecce, quantum mihi Deus adjuvare dignatus est, de senarii numeri perfectione, et si non quantum volui, tamen quantum potui, reddidi rationem.

INCIPIT DE DIE SECUNDA DISPUTATIO.

Dixit quoque Deus : Fiat firmamentum in medio aquarum et dividat aquas ab aquis (Gen. 1, 6).

AUGUSTINUS ^a.

D. Ordo elementorum et pondus non sinit ut sit aquarum substantia super caelos, aqua enim cedit terræ, et aer cedit aquæ, et ignis cedit aeri, nullo modo enim potest esse ut secundum elementum, quod est aqua, sit super quantum quod est ignis; et quomodo dictum est, *fiat firmamentum in medio aquarum, et dividat aquas ab aquis?*

M. Quomodo aut qualeslibet sint aquæ illæ quas Scriptura dicit super caelos esse, esse eas ibidem minime dubitemus. Sicut enim istæ nubes quæ utique sunt feruntur super ærem, ita fieri posse arbitror ut aquæ tenues atque subtiles ferantur super cælum.

Nam ex hoc pondere elementorum multi philosophi A resurrectionem carnis illudentes, non posse fieri inquit, ut homo qui utique ex terra factus est, sit in cœlo; sed hos Veritas convincit, qui facit multa animalia terrena volare in aere, et ignem quod est utique quartum elementum, esse in terra. Ergo Dei potentia quæ hæc facere approbatur, facit ut homo et aquæ sint super cœlum. Sed talibus adversariorum disputationibus quidam cedens, laudabiliter conatus est demonstrare aquas super cœlos, ut ex ipsis visibilibus conspicuisque naturis adsereret scripturæ fidem. Et prius quidem quod facillimum fuit ostendit, et hunc aerem cœlum appellari: propter quod dicimus serenum vel nubilum cœlum, vel quod vocantur volatilia cœli. Cum ergo probasset hunc aerem cœlum dici, nulla alia causa etiam firmamentum appellatum voluit existimari, nisi quia intervallum ejus dividit inter vapores aquarum et istas aquas, quæ corpulentius in terris fluitant. Ergo ex aere qui est inter vapores humidos, unde superiora nubila conglobantur, et maria subterfusa, ostendere ille voluit esse cœlum inter aquam et aquam, quamquam possit videri non impedire propria pondera elementorum, quomodo etiam super illud sublime cœlum possint esse aquæ per illas minutias per quas etiam super hoc spatium aeris esse potuerunt. Ipsi quippe subtilissima ratione persuadent, nullum esse quamlibet exiguum corpusculum in quo divisio finiatur. Ac per hoc si potest aqua, sicut videmus, ad tantas guttarum minutias pervenire, ut super istum aerem vaporaliter ferantur, cur non possit et super illud cœlum levius minutioribus guttis et levioribus imminere vaporibus?

Quidam etiam nostri istos de ipsorum siderum, qualitibus et meatibus convincere moliantur; idem namque asserunt stellam, quam Saturni appellant, esse frigidissimam, eamque per annos xxx signiferum peragere circulum. Quæritur igitur ab eis, unde illa sit frigida, quæ tanto ardentior esse deberet, quanto sublimiore cœlo rapitur. Nam procul dubio cum rotunda moles circulari motu agitur, interiora ejus tardius eunt, exteriora celerius. Quæ autem celerius, utique ferventius. Proinde memorata stella magis debuit calida esse quam frigida: nimirum ergo eam frigidam facit aquarum super cœlum constitutarum illa vicinitas. Quæri etiam solet quæ forma et figura cœli esse credenda sit, utrum cœlum sicut ^a spera undique concludat terram in media mundi mole libratam; an eam ex una parte desuper velut discus cooperiat. Sed aliquis ait: Quomodo non est contrarium his qui figuras speræ cœlo tribuunt, quod scriptum est in litteris nostris: *Qui extendit cœlum sicut pellem?* Cui responderi potest, quod pellis non solum in planum, verum etiam in rotundum sinum extenditur: nam et uter et vesica pellis est.

^a Ita in vetustis codicibus solet scribi *spera* pro *sphæra*.

AMBROSIIUS ^b.

De motu etiam cœli nonnulli fratres quæstionem movent, utrum stet, an moveatur; quia si movetur, inquit, quomodo firmamentum? Hinc noverint nomen firmamenti non cogere, ut stare cœlum putetur. Firmamentum enim non propter stationem, sed propter firmitatem, aut propter intransgressibilem terminum superiorum atque inferiorum aquarum vocatum intelligere licet. Hoc tamen intelligendum quod sidera circumunt, cœlum autem firmum stat, ut poeta.

Nam cœli in ævum suum incontaminata materies. Naturam tamen aquarum illic jam non vaporali tenuitate, sed glaciali soliditate pendere æstimamus propter siderum naturas mitigandas, ne creaturas Dei subterpositas nimio ardore concrement. Dicimus ergo de ipsis aquis quod conglobatæ minimæ guttæ in unum, et faciunt collectionem unam, et propter gravitatem ponderis non eas suffert aer sustinere, sed ejus ponderibus ad imum diffundendo dat locum, hæc est pluvia.

Ergo aerem, qui est inter vapores humidos, unde desuper nubila globantur, et maria subterfusa, voluit intelligere cœlum esse inter aquam et aquam. Secundum vero cœlum, quod per spiritum cernimus, unde animalibus plenus discus ille ad Petram missus in extasi mentis descendit. Tertium vero cœlum quod mente cognoscimus, ita secretum atque remotum, vel omnino mundatum, vel carnis sensibus abreptum, ut ea quæ in illo cœlo sunt, ipsam Dei substantiam Verbum, per quod facta sunt omnia, in charitate Spiritus sancti ineffabiliter videre valeant.

ISIDORUS.

Tandem insanire desinant hæretici, atque confusi agnoscant, quia qui cuncta potuit creare ex nihilo, potuit et illam aquarum naturam glaciali soliditate stabilire in cœlo. Nam cum et ipsi dicant, volvi orbem stellis ardentibus refulgentem, nonne divina providentia necessario prospexit, ut intra orbem cœli et supra orbem redundaret aqua, quæ illa ferventis axis incendia temperaret.

ITEM.

^c Secunda, inquit, die disposuit Deus firmamentum, id est solidamentum sanctarum Scripturarum, firmamentum enim in ecclesia, Scripturæ divinæ intelliguntur, quia cœlum plicabitur sicut liber. Discrevitque super hoc firmamento aquas, id est cœlestes populos angelorum, qui non opus habent hoc suscipere firmamentum, ut legentes audiant verbum Dei. Vident enim semper eum et diligunt; sed superposuit istud firmamentum legis suæ, super inferiorum populorum infirmitatem, ut ibi suspicientes cognoscant qualiter discernant inter carnalia et spiritalia, quasi inter aquas superiores et inferiores. *Factumque est vespere et mane dies secunda.*

^b Leg. Augustinus.

^c Isidorus in Gen., c. 2.

DE DIE TERTIA ORITUR QUÆSTIO.

D. Dixit vero Deus : Congregentur aquæ quæ sub cælo sunt in locum unum, et appareat arida (Gen. 1, 9). a Hinc quoque oritur quæstio. Si totam terram aqua tegebat, non erat locus ubi aquæ congregarentur, dum totam terram tegebat aqua. Et quomodo Scriptura dicit : *Congregentur aquæ quæ sub cælo sunt in locum unum, et appareat arida?*

M. Totam terram tegebat aqua sicut rarissima nebula, quæ postea in unum redacta atque collecta est, ut possit terræ species apparere, quanquam et terra longe lateque subsidens, potuit concavas partes præbere, quæ confluentes aquas susciperent, ut arida appareret.

AMBROSIIUS.

Breviter admonemus, ut quem forte non movet quærere quando species aquarum terrarumque creata sit; accipiant isto die non esse factum, nisi ut discernerentur hæc duo. Nam illud quod dictum est, ante dierum enumerationem terra erat invisibilis et incomposita, cum commendaret Scriptura cuiusmodi terram fecerat Deus, quia prædixerat, *In principio creavit Deus cælum et terram*, nihil aliud his verbis intelligendum est, quam materiæ corporalis informitatem insinuare voluisse; si tamen tardo intellectui non subrepat, ut materiam et speciem, quia verbis Scriptura separat, conetur hæc duo etiam tempore separare.

ITEM UBI SUPRA.

D. Congregentur aquæ quæ sub cælo sunt in locum unum, et appareat arida? Quid est ergo quod non ait, fiat arida visibilis vel aqua congregata?

M. Quia propinquiora sunt eidem informitati quam cælestia corpora, aut de his per numerationem dierum infirma rerum condiuntur, ideo noluit inferri, ut similiter cum superioribus fieri imperaret.

UNDE SUPRA.

Spiritualiter. ^b Tertia, inquit, die collegit in unum aquas inferiores salsas, hoc est homines infideles, qui cupiditatum tempestate et tentationum carnalium fluctibus quatiuntur, et in seipsis quasi amaritudo includuntur; segregavitque ab eis aridam, populum scilicet fontem vitæ sitientem. Obfixitque dehinc superborum limites, et coercuit eos ne turbulentis iniquitatum suarum fluctibus aridam, id est animam sitientem Deum conturbent, liceatque ei germinare honorum operum fructus secundum genus suum, diligens proximum in subsidiis necessitatum carnalium, habens in se semen secundum similitudinem, ut ex sua infirmitate compatiatur ad subveniendum indigentibus. Producens et lignum forti robore, et fructiferum, id est beneficium ad eripiendum eum qui injuriam patitur de manu po-

A tentis, præbendo protectionis umbraculum valido robore justi iudicii. Sequitur:

Vocavitque Deus aridam terram, congregationesque aquarum appellavit maria (Genes. 1, 10).

Hieronymus in libro Quæstionum Hebraicarum. Notandum quod omnis congregatio aquarum, sive salsæ sint sive dulces, juxta idioma linguæ hebraicæ, maria nuncupentur. Frustra igitur Porphyrius evangelistas ad faciendum ignorantibus miraculum, eo quod Dominus super mare ambulaverit, pro lacu Genesareth mare appellasse calumniatur, cum omnis lacus et aquarum congregatio maria nuncupentur. Sequitur:

Et vidit Deus quod esset bonum, et ait : Germinet terra herbam virentem, etc., usque et factum est ita (Gen. 1, 11).

Et protulit terra herbam virentem, et facientem semen juxta genus suum. ^c Quid hoc loco per herbam, nisi bona operatio ponitur; licet in conditione mundi ita historice factum teneamus: terram tamen ecclesiam figurasse non inconvenienter accipimus, quæ in eo germinavit herbam virentem, in quo ad verbum Dei sæcunda misericordiæ opera protulit. Sequitur:

Lignumque faciens fructum juxta genus suum. Et habens unumquodque semen secundum speciem suam (Gen. 1, 11). ^d Lignum secundum suam speciem semen producit, cum mens nostra ex se considerationem in alterum colligit, et recti operis germen parit. Hinc quidam sapiens dicit: *Quod tibi non vis fieri, alii ne feceris (Tob. iv, 16).* Hinc in Evangelio dicit: *Quæcumque vultis ut faciant vobis homines, et vos eadem facite illis (Matth. vii, 12)*; ac si aperte diceret: Speciem vestram in alterum respicite, atque ex vobismetipsis cognoscite quid vos oporteat aliis exhibere. Et sicut superius diximus terram significare ecclesiam, quæ et verbi nos pabulo reficit, et patrocinii umbraculo custodit. Quæ et loquendo pascit, et opitulando protegit, ut non solum herbam refectionis proferat, sed etiam cum fructu operis arborem protectionis.

AUGUSTINUS.

D. Cum dixerit Deus, germinet terra herbam virentem et adferentem semen et ligna fructifera; ligna infructuosa vel spinas et tribulos quando fecit?

M. Simul omnia Deus fecit, dicente Scriptura: *Qui vivit in æternum creavit omnia simul.* Nullatenus igitur dicenda sunt infructuosa ligna, quæ aliquo modo hominibus adferunt adjumenta. Quæ et revera si non invenimus in eis aliquid ad edendum, invenimus aliquid ad medicamentum, invenimus ad adjutorium. Nam quantæ utilitates sint in eis, ipse considera. Fructifera ligna ex fruendo dieta sunt, si ab omni ligno possumus habere adjutorium; jure nullum lignum dicimus infructuosum. Tribulos vero et spinas quamvis post peccatum hominis nascantur

^a Augustinus de Gen. ad litt.; lib. imperf., cap. 10.

^b Isidorus in Gen., c. 2.

^c Greg., lib. xxix Moral., c. 2.

^d Greg., lib. v Moral., cap. 35.

ad laborem, dicente Scriptura: *Spinas et tribulos pariet tibi*; tamen non est dicendum tunc ea aboriri ex terra, quia jam erant utique ad pastus pecorum ac volatilium facta, non ad augendum hominis pœnam producta.

Viditque Deus quod esset bonum, et factum est vespere et mane dies tertius (Gen. 1, 13).

Quotiens tibi hoc verbum occurrerit, memento sententiæ primi diei, quam posuimus ita: Si sic subito Deus vidit lucem, quod esset bona. etc.

INCIPIT DE DIE QUARTA,

Dixit etiam Deus: Fiant luminaria in firmamento cœli, et illuminent terram (Gen. 1, 14).

D. Non antea tempora fuerunt?

IN HEXAMERON.

M. Quis non videat quam obscure positum sit quarto die cœpisse tempora, quasi superius triduum sine tempore præterire potuerit, qui suæ tamen creationis tempus habuerunt, siderum tamen distinctione illud triduum non habuerunt. ^a Qualis etiam luna facta sit, utrum prima, an plena, multi loquacissime inquirunt. Sed plane dicam, sive primam sive plenam lunam Deus fecerit, fecisse perfectam. Omnis autem res quicquid progressu naturali per tempora congrua quodammodo prodit atque explicat, etiam ante continebat occultum, et si non specie vel mole corporis, vi tamen et ratione nature; nisi forte arbor quæ per hiemem pomis vacua foliisque nudata est, tunc imperfecta dicenda est. Nonnulli etiam multas stellas vel æquales soli, vel etiam majores audent dicere, sed longius positas parvas videri. Et si ita est, cur istas per signa circumeuntes amplius venerantur? cur non eas signorum dominas esse perhibent? Etenim si regradationes illas siderum, vel fortasse tarditates non a sole fieri quisque contendat, sed aliis occultioribus causis, soli tamen isto in suis deliramentis quibus vim fatorum a veritate devii suspicantur, præcipuam tribuere potestatem ex libris eorum certe manifestum est. Quia vero terrenis et corporalibus illa corpora non ad ea quæ ipsi tractant potentiora sunt, vel hinc aliquando cognoscant, quia cum multa corpora diversorum generum, vel animantium, vel herbarum et arbustorum, uno simul puncto temporis seminentur, unoque puncto temporis innumerabilia multa nascantur, non tantum diversis, sed etiam hisdem terrarum locis tantæ sunt varietates in progressibus, in actibus et passionibus eorum, ut vere isti, sicut dicitur, perdant sidera, si ita considerent. Fatendum ergo est, quando ab his vera dicuntur, instinctu quodam occultissimo dici, quem nescientes humanæ mentes patiuntur. Quod cum ad decipiendos homines fit, spirituum seductorum operatio est, quibus quædam vera de temporalibus rebus nosse permittitur, partim subtilioris sensus acumine, quia corporibus subtilioribus vigent, partim experientia callidiore, propter tam magnam

^a August., lib. II de Genesi ad litt., c. 15.

^b Isid., Comment. in Genes., cap. 2.

longitudinem vitæ; partim a sanctis angelis, quod ipsi ab omnipotente Deo discunt, etiam jussu ejus sibi revelantibus, qui merita humana occultissimæ justitiæ sinceritate distribuit. Aliquando autem iidem nefandi spiritus etiam quæ ipsi facturi sunt, velut divinando prædicunt. Sequitur:

Fecit quoque Deus duo magna luminaria; luminare majus ut præset diei, et luminare minus, ut præset nocti, et stellas, et posuit eas in firmamento cœli, ut lucerent super terram, et præset diei ac nocti, et dividerent lucem ac tenebras (Gen. 1, 16).

D. Quomodo ista secundum sensum intelligenda sint, quæso ut dicas?

ISIDORUS.

M. ^b Quarta namque die emicuerunt luminaria firmamento legis infixæ, id est evangelistæ, doctores, ^c Scripturam sanctam disputando coherentes, et omnibus inferioribus lumen sapientiæ demonstrantes; prodiit etiam simul et cætera micantium siderum turba, id est diversarum virtutum in ecclesia numerositas, quæ in hujus vitæ obscuritate tamquam in nocte refulgentes, dividunt in hoc firmamento scripturæ sensibilia et intelligibilia, quasi inter lucem perfectorum, et tenebras parvulorum, et sunt in signis virtutum et miraculorum; sunt etiam in tempora, et dies, et annos, quia prædicatores propriis temporibus vivunt et transeunt; verbum autem Domini stabit in æternum.

D. Cur primo terra germinaverit, deinde sint facta luminaria?

M. Quia post opera bona venit illuminatio lucis ad contemplandam speciem divinæ virtutis.

Et vidit Deus quod esset bonum, et factum est vespere et mane dies quartus (Gen. 1, 18).

D. Cur vespera vel mane nominavit, de nocte autem nihil indicavit?

M. Quid ergo aliud noctem dicamus, nisi absentiam lucis, quæ inter vesperam et mane restare videbatur? An quia prima lux angelicam significavit creationem, qui contemplando creatorem suum, cum concordissima caritate, sine cæcitate ignorantie creatorem in perpetuum laudare non cessant. Sed tamen initio operis et fine lucide cognoverunt quod vespera et mane vocatur.

INCIPIT DE DIE QUINTA.

Dixit etiam Deus: Producant aquæ reptile animæ viventis, et volatile super terram sub firmamento cœli (Gen. 1, 20).

D. Quid ergo est quod prius ornavit aquas de reptilibus, antequam terram de animalibus.

AMBROSIVS IN HEXAMERON.

M. Ratio namque erat, ut quæ prius visibilibus apparuit, prius etiam ornatum suum reciperet. Aut quia in principio cælum recepit ornatum suum, id est de angelis quando creati fuerunt. Similiter autem et terra, quando eam de herbis vel de arboribus

^c In editis, *Scripturæ sanctæ*.

vestivit. Ratio enim erat, ut aquæ reciperent ornamentum suum de reptilibus, vel ær de volatilibus.

D. Quid est enim, quod sæpe legimus de creatura cœli et terræ et maris, similiter quando creati sunt, vel quomodo, de aere autem nihil indicavit?

M. Non enim arbitrandum, ut ullum elementum in hac scriptura prætermisisset, nisi quia consuetudo est divinæ Scripturæ, cœlum et terram totum mundum appellare, et ideo æstimandum est aerem ad cœlum et terram pertinere. Et quidquid est humidum, vel vaporaliter expansum, hoc ad terram pertinet: quidquid vero tranquillum et quietum est, ad cœlum pertinere dicitur. Et quod ita sit aer aquæ similis, et ex ejus halationibus pinguescere probatur, ita ut spiritum procellæ faciat, id est nebulam. Aer namque cœlo, in quo sunt luminaria, ita vicinus est, ut et ipse cœli nomen accipiat. Nam cum dicitur in psalmo: *Laudate eum, cœli colorum* (*Psal. cXLVIII, 4*), satis apparet hunc aerem non solum cœlum, sed etiam cœlos dici, sicut dicuntur et terræ, cum una sit. Hos etiam aereos cœlos quondam periisse diluvio, in quadam earum quæ canonicæ nuncupantur epistola legimus, quod nescio quemadmodum possit intelligi, nisi in aquarum naturam pinguioris hujus aeris qualitatem conversam. Oportebat ergo ut in creandis habitatoribus inferioris hujus mundi partis, qui sæpe terræ nomine tota commemoratur, prius producerentur ex aquis animalia, postea vero de terra, et quod ita, ut jam supra diximus, sit aer aquæ similis, ut ex ejus halationibus pinguescere probetur. Ac per hoc non scriptum est: Producant aquæ reptilia animarum vivarum, et producat aer volatilia volantia super terram; sed utrumque hoc animantium genus ex aquis productum esse narratur. Quidquid ergo aquarum sive labiliter undosum et fluidum est, sive vaporaliter tenuatum atque suspensum, ut illud reptilibus, hoc volatilibus appareat distributum, utrumque tamen humidæ naturæ deputatur. Et ideo sunt qui subtilissima consideratione quinque istos corporis sensus, secundum quatuor asitata elementa distinguunt, ut oculos ad ignem, aures ad aerem, purum dicant pertinere; olfactum autem ad aerem humidum, gustum vero ad corpulentos humores, tactum ad elementum terrenum; ac per hoc elementa omnia in omnibus esse, sed unumquodque eorum ex eo quod amplius habet accepisse vocabulum. Ideo autem caloris privatione, cum corpus nimie frigescit, obtundi sensum; quia motus pigrescit qui ex calore inest corpori, dum ignis aerem, et aer humidam, et humor terrena quæque afficit, subtilioribus scilicet crassiora penetrantibus. Quanto autem quidque subtilius est in natura corporali, tanto est vicinior naturæ spiritali. Anima tamen cui sentiendi vis inest, cum corporea non sit, per subtilius corpus agitat vigorem sentiendi. Habet itaque motum in omnibus sensibus per subtilitatem ignis, sed non in omnibus ad idem pervenit. In visu enim pervenit represso calore

usque ad ejus lucem. In auditu usque ad liquidiorum aerem. In olfactu transit ad aerem purum, et pervenit ad humidam exhalationem unde crassior hæc aura subsistit. In gustu et hanc transit, et pervenit usque ad humorem corpulentiorum. Quo etiam penetrato atque trajecto, cum ad terrenam gravitatem pervenit, tangendi ultimum sensum agit. Non ergo ignorabat naturas elementorum, qui prius cœlestia luminaria, deinde aquarum animantia, terrarum autem postrema narravit, non quod aerem prætermiserit, sed quia puriorem partem ejus cœlo, pinguiorem vero terris nuncupat. Quod enim et tactu aquas ventosque sentimus, hoc est quod terræ solidum omnibus admiscetur elementis. In cœlo ergo volant aves, sed isto quod psalmus etiam terræ nomine includit. Non ita in firmamento, sed secundum firmamentum. Nec ignoro quosdam philosophos sua cuique elemento distribuisse animalia, ut terrena esse dicerent non tantum quæ in terra repunt atque gradiuntur, sed aves etiam quod et ipsæ in terra requiescant volando fatigatæ; aerea vero animalia dæmones esse, cœlestia deos, quorum quidem nos partim luminaria, partim angelos dicimus. Aquæ tamen pisces et sui generis belluas tribuunt, ut nullum elementum suis animalibus vacet. Distribuantur enim elementa ad patiendum duo, humor et humor; ad faciendum autem alia duo, aer et ignis. Aer namque a confinio luminosi cœli usque ad aquarum fluida et nuda terrarum pervenit. Non tamen totum spatium ejus exhalationes humidæ infuscant, sed usque ad eum finem unde incipit jam terra nominari, sicut in psalmo, *Laudate Dominum de terra* (*Psal. cXLVIII, 7*). Superior vero pars aeris propter puram tranquillitatem cœlo cui conlimatur, communi pace conjungitur, et ejus vocabulo connuncupatur; in qua fortassis parte, si fuerunt ante transgressionem suam transgressores angeli cum principe suo, nunc diabolo tunc archangelo, nonnulli nostri eos putant cœlestes vel super cœlestes angelos fuisse: non mirum si post peccatum in istam sunt detrusi caliginem. Ubi tamen et aer sit et humore tenui contextatur, qui commotus ventos et vehementius concitatus etiam ignes, et contractus nubila, et conspissatus pluviam, et congelantibus nubilis nivem, et turbulentius congelantibus densioribus nubilis grandinem, et distentus serenum facit, occultis imperiis et opere Dei a summis ad infima universa quæ creavit administrantis. Sed ut jam diximus, aer ex aqua fit, in aere enim volatilia cœli consistent, unde aves cœli nominamus, et dæmones in aere habitare dicuntur, et propterea eos suffert aer sustinere, quia aeream imaginem utuntur, et exinde impugnant humanum genus, quia statim quando creati fuerunt, de conspectu Dei projecti sunt. Unde Salvator in Evangelio ait: *Vidi Satanam sicut fulgur cadentem de cœlo*. Ubi juste quæritur quomodo cadere dicitur, si non stetit. Sed sciendum, quia non perseveravit in consortio sanctorum angelorum: sed statim quam

^a August., lib. III de Genesi ad litt., c. 1 seqq.

cito seipsum aspexit in claritate Dei, crexit se sine superbia, et dixit: *Ascendam in caelum, et supra astra caeli exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti in lateribus aquilonis, ascendam super altitudinem nubium, similis ero Altissimo (Isa. xiv, 14)*. Et statim projectus est de altitudine caeli in aerem cum omnibus satellitibus suis, quia non persteterunt in divino amore, sicut illi qui firmati sunt, ut si velint peccare, non possint, quia ipsi in principio proprium arbitrium habuerunt sicut genus humanum videtur habere. Illi autem de proprio arbitrio lapsi, sententiam Dei acceperunt, ut si velint reparari, non possint.

D. Iterum dixit Deus, ille ab initio homicida fuit et in veritate non stetit (Joan. viii, 44). Cur homicida?

M. Quia primum Adam jugulavit in paradiso, quando poma edere suasit, et de immortalitate [Forte immortalis] factus est mortalis, et propterea humanum genus usque ad adventum Salvatoris jugulavit.

D. Quomodo in veritate non stetit?

M. Quia non meruit accipere, quod ei promissum fuerat, ut cum creatore suo in perpetuum cum reliquis angelis permansisset; sed projectus est in terram cum suis. Ubi sine dubio poenam patiuntur, quia in aere ignis sidereus eis dominatur, et sibi pro genere suo quasi quidam carcer deputatus est, quousque veniat tempus diei iudicii, ut in ignem mittantur aeternum. Sequitur:

Creavitque Deus cetera grandia et omnem animam viventem atque motabilem, quam produxerant aquae in species suas et omne volatile iuxta genus suum (Gen. 1, 21).

D. Nosce capio quando minimi pisces vel animalia, sive vermiculi quos Scriptura non meminit, creati fuerunt. Et dum ratio inquirenda est ab elephanto maximo usque ad vermiculum minimum unde veniant, dum Scriptura hic nihil indicavit.

*M. Intelligendum enim est, quod quando Deus separavit aquas ab aquis, tunc minima animalia quae de aquis efficiuntur, in ipsis aquis natura illorum consistebat; et illi vermes qui in corporibus mortuorum sunt, in ipsis corporibus eorum habent vigorem nascendi, et pisces de aquis procreantur, dum dicit. *Producant aquae reptile animae viventis.**

D. Si aqua tegebat terram, an terra aquam quaeo ut dicas.

M. Aqua tegebat terram; quasi aliqua pars terrae elapsa fuerit super aquam, statim erupta est aqua, et in locum suum terra revertitur.

D. Quomodo in psalmo dicit quia ipse super maria fundavit eam, et super flumina praeparavit eam (Psal. xliii, 2), si aqua terram tegebat?

M. De altiori terra hoc dicit, ubi montes esse videntur, aut de insulis illud dictum est, ubi terra altior est quam aqua. Sed magis hoc secundum sensum intelligendum est, quia simplices in Ecclesia

^a Haec non videtur dicere sanctus Ambrosius lib. vi in Exameron, cap. 6, ubi solum ait venenosa ani-

malia super prudentes fundati sunt. Vitae itaque aquae dicuntur illi, quia sustentant eos quos inferiores vel infirmiores se esse conspiciunt, quia quantum est inter lunam et sidera caeli, tantum est inter sanctam rusticitatem, et sanctam simplicitatem. Sequitur:

Benedixitque eis dicens: Crescite et multiplicamini et replete aquas maris (Gen. 1, 22).

D. Quare ista animalia benedictionem accipere meruerunt sicut et homo?

M. Id est, ut intelligamus istam benedictionem in ceteris animalibus permanere.

Avesque multiplicentur super terram, et factus est vespere et mane dies quintus.

INCIPIUNT QUÆSTIONES DE DIE SEXTA

Dixit quoque Deus, Producat terra animam viventem in genere suo, jumenta et reptilia et bestias terre, secundum species suas: factumque est ita (Gen. 1, 24).

AMBROSIVS.

D. Quærendum nobis est si ista animalia venenosa in principio quando creata sunt, venenam habuerunt sicut nunc.

*M. Hoc procul dubio sciendum quia sicut tunc creata fuerunt, ita permanent; sed tamen in principio nocendi non habuerunt potestatem, sicut probare possumus de serpentibus. Quando vipera inivit manum Pauli, et nihil ei nocuit, quia potestatem habuit invadendi, nocendi autem non habuit potestatem. Similiter de bestiis quando Daniel missus fuit in lacum leonum, tunc leones nihil illi nocerunt; aut propterea ista animalia venenosa creata fuerunt ad terrendum hominem, quem Deus præciebat percautem, ut intelligeret poenas infernales, quia alibi dicit: *Vermes eorum non moriuntur, et ignis eorum non exstinguitur (Marc. ix, 44)*. quomobrem bestia inter se semetipsas nocerent, dum de originali peccato non habent unde eis vindicta tribuatur.*

AMBROSIVS.

De creatione hominis.

Et vidit Deus quod esset bonum et ait: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram. Et fecit Deus hominem ad imaginem Dei (Gen. 1, 26).

D. Hoc primum breviter dicimus non indifferenter accipiendum, quod in aliis operibus dicitur, dicit Deus, Fiat, hic autem dicit Deus, Faciamus.

*M. Ad insinuandum, ut ita dicam, pluralitatem personarum, propter Patrem et Filium et Spiritum sanctum, quam tamen deitatis unitatem intelligendam statim admonuit dicens: *Et fecit Deus hominem ad imaginem suam*. Hic etiam illud non est prætereundum, quia cum dixisset *ad imaginem nostram*, statim subjunxit, *et habeat potestatem piscium maris et cæterorum animalium rationis expertium*. Ut videlicet intelligamus hominem in eo ad imaginem Dei factum, in quo irrationalibus animalibus antecessit. Id autem est ipsa ratio exorta vel mens vel intelligentia. Licet enim subtilissime disseratur ipsam mentem hominis in qua factus est homo ad imaginalia ad terrendum homines creata esse a Deo.*

^b Aug., lib. iii de Gen. ad litt., c. 19.

nem Dei, quãdam scilicet rationalem vitam distri-
bui in æternæ contemplationis veritatem, et in rerum
temporalium administrationem; atque ita fieri quasi
masculum et feminam, illa parte consulente, illa
obtemperante. In hac tamen non recte dicitur imago
Dei, nisi illud quod inhaeret contemplandæ incom-
mutabili Veritati, in cuius rei figura Paulus aposto-
lus virum tantum dicit imaginem et gloriam Dei.

ALIBI ISIDORUS.

Et fecit Deus hominem ad imaginem suam, id est
ad æternitatem et immortalitatem. Ad similitudinem
vero, ut intellectum mentis habuisset, non ut ani-
malia, qui nesciunt discernere inter bonum et ma-
lum.

ITEM AUGUSTINUS.

D. Quid sibi vult intelligi quod legitur in Genesi :
*Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem
nostram.*

M. In mente scilicet, id est in ratione et intelli-
gentia. Ipsa itaque mens dum cogitat ea quæ æterna
sunt, imago Dei dicenda est; cogitando æterna, vir
est, sicut dicit apostolus Paulus: *Vir non debet ve-
lare caput suum (I Cor. xi, 7)*, cum sit imago gloriæ
Dei; id est quantumcumque se extenderit in id quod
æternum est, tanto magis inde formatur ad imagi-
nem Dei; et ideo non est cohibenda, ut se inde conti-
neat ac temperet. Quando vero ea agit vel cogitat
quæ sunt temporalia, mulier appellatur, tunc non
est dicenda imago Dei, et propterea debet velare ca-
put suum, ne nimium sit ad inferiora progressio,
ne cum licita agit, illicita concupiscat.

D. Et creavit Dominus Deus hominem ad imaginem
suam, ad imaginem Dei creavit illum; masculum et
feminam creavit eos (Gen. 1, 27). Quid est enim quod
feminam dicit creare cum masculo, quæ adhuc forma
non erat?

M. Quia de Adam processura erat. Sic etenim in
semente arboris multa occultantur; primo igitur in
radice figitur, deinde in qualitate arboris, postea in
effusione ramorum, et exinde in viriditate foliorum
et cætera. Ita et femina in corpore Adæ latebat,
quia de costa ejus fabricanda fuit. Sequitur.

*Et benedixit eis dicens: Crescite et multiplicamini
et replete terram, et subijcite eam, et dominamini
piscibus maris et volatilibus cæli, et universis animan-
tibus quæ moventur in terra (Gen. 1, 28).*

D. Quare homo istam benedictionem accipere me-
ruit?

M. Ne inæquali videretur in procreandis filiis, ut
deklararet nullum exinde peccatum habere, si legi-
time haberetur.

D. Si ergo Adam talis est creatus ut immortalis
permaneret, cur eis dicitur: *Crescite et multiplicamini?*

M. Hoc namque intelligendum quia non secun-
dum concupiscentiam carnis, neque ulla mala volun-
tate debuerunt filios procreare, nec sicut non in
dolore pariunt filios, sed sicut quisque imperat
membra sua aliquid exercere, vel manum in ope-

A rando, vel pedem in ambulando, ita et illi debue-
runt in paradiso fetus procreare.

D. Si autem sic debuerunt fetus procreare, quid
est quod in paradiso antequam projecti fuissent non
coierunt simul ut filios procreassent?

M. Quia mox creata mulier transgressa est, et de
alta immortalitate in ima profundi projecta est.

D. Quomodo ergo corpora illorum mutari debue-
runt, si illi immortales permanerent?

M. Id intelligendum, quia si non peccassent, mori
omnino non possent, sed corpora illorum sine
mortalitate, postquam numerus ille impletus fuis-
set, juxta numerum angelorum in melius commu-
tari debuerunt.

AUGUSTINUS.

B *D.* Primus homo mortalis factus est an immorta-
lis?

M. Mortalis secundum alia et immortalis secun-
dum alia. Tale ergo corpus habebat primus homo,
quale et nos, sed sine peccato. Non enim habebat le-
gem in membris suis repugnantem legi mentis suæ,
quod utique meruit post prævaricationem. Igitur
animale corpus habuit Adam, sed ut non senesceret
nec deficeret per illius ligni virtutem quo sustentabatur,
quod in paradiso vitæ nomen acceperat; quapropter si Dei præceptum servasset, obedientiæ
merito in illud corpus spiritale, quale sanctis in re-
surrectione promittitur, postmodum commutandum.
Ac per hoc poterat non mori, si Dei præceptum obedientiæ
coherisset. Non enim factus fuerat, ut non possit
mori, sicut et cæteræ naturæ, quæ omnino mori non
possunt, sed ita ut obedientia immortalem, inobe-
dientia mortalem faceret.

Item.

D. Si Adam immortalis aut mortalis fuit; et si
mortalis quomodo immortalis? et si animalis quo-
modo spiritalis? aut quare cum cæteris animalibus
in commune cibum sumpsit?

M. Mortalis erat et immortalis. Mortalis erat
quia poterat mori; immortalis quia poterit non mori:
quia si non peccasset, mori omnino non potuisset,
postquam autem peccavit, mortalis factus est.

Iterum.

Mortalis erat et immortalis. Mortalis erat sua
conditione, immortalis Dei beneficio quod ei præsta-
batur a ligno vitæ, a quo ligno cum peccasset, pro-
jectus est ut potuisset mori.

D. Quid ergo est quod nos, qui per Christum re-
nati sumus, ipsam immortalitatem non accepimus,
quam Adam habuit ante peccatum?

M. Non enim hoc accepimus quod in Adam perdi-
dimus, id est corpus animale; sed tanto melius ac-
cepimus, quanto spiritalis corporali præponitur.
Unde ait Apostolus: *Seminatur corpus animale, sur-
git corpus spiritale (I Cor. xv, 44)*; non enim rece-
pimus immortalitatem corporis spiritalis, sed rece-
pimus justitiam, de qua per peccatum lapsus est
Adam, de qua etiam dicit Apostolus: *Renovamini
igitur spiritu mentis vestræ, et induite novum ho-*

minem, qui secundum Deum creatus est in iustitia A et sanctitate veritatis (Ephes. IV, 23, 24). Renovabimur igitur a vetustate peccati, non in pristinum corpus animale, in quo fuit Adam, sed in melius, id est in corpus spiritale, cum efficitur [Forte, efficiemur] æquales angelis Dei cœlesti habitatione. Renovabimur etiam spiritu mentis nostræ secundum imaginem ejus qui creavit nos, quam peccando perdidit Adam. Renovabimur etiam carne cum hoc corruptibile induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem, ut sit spiritale corpus, in quod nondum mutatus est Adam, sed mutandus erat, quia in corpore portamus imaginem terreni hominis, in mente autem imaginem cœlestis. Unde iterum ait Apostolus: Si est corpus animale, est et spiritale, sicut scriptum est: Factus est primus homo Adam in animam viventem, novissimus Adam in spiritum vivificantem; sed non primum quod spiritale est, sed quod animale, deinde quod spiritale. Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo cœlestis. Qualis terrenus tales et terreni (I Cor. XV, 44-47). Induamus et imaginem ejus qui de cœlo est. Imaginem autem terreni hominis ab exordio humani generis induimus, imaginem vero cœlestis hominis nunc ex fide portamus, quam habere in resurrectione credimus.

D. Quare non benedixit arbores et herbas, sed hominem et animalia?

M. Ideo namque ista benedixit propter propagandam prolem, aut propter sexum masculini et feminini, aut quia arbores sensum non habent sentiendi vel intelligendi. Animalia sentiunt et non intelligunt, homo quidem sentit et intelligit, ideo arboribus non dixit: Crescite et multiplicamini.

Dixitque Deus, Ecce dedi vobis omnem herbam afferentem semen super terram, etc., usque: Et factum est ita. Viditque Deus cuncta quæ fecit et erant valde bona (Gen. I, 29).

D. Cum Deus omnia bona creaverit, nihilque sit quod non ab illo sit conditum, unde malum?

AUGUSTINUS.

M. Malum natura non est, sed privatio boni hoc nomen accipit: denique bonum potest esse sine malo, malum non potest esse sine bono, nec potest esse sine malo ubi non fuerit bonum, ac per hoc dicimus et angelum bonum et angelum malum. Sed bonum quod angelus, malum quod vitium: bonum quod homo, malum quod vitiosus. Ideoque quando dicimus bonum, naturam laudamus; quando dicimus malum, non naturam, sed vitium quod est bonæ naturæ deprehendimus.

Factumque est vespere et mane dies sextus (Gen. II, 1). Sequitur:

Igitur perfecti sunt cœli et terra et omnis ornatus eorum.

^a Aug. lib. VI de Gen. ad litt., c. 24.

^b Quæst. Hebr.

INCIPIT DE DIE SEPTIMA.

HIERONYMUS ^b.

Et complevit Deus die sexta opera sua quæ fecit.

Pro die sexta in Hebræo diem septimam habet. Artavimus igitur Judæos, qui de otio sabbati glorianantur, quod jam tunc in principio sabbatum dissolutum sit, dum Deus operatur in sabbato, complens opera sua in eo et benedicens ipsi diei, quia in illo universa compleverit.

D. Benedixit, inquit, diei septimo et sanctificavit illum (Gen. II, 3). Cur benedixit diem septimum, in quo nihil creavit?

M. Ne forte indigens apparere videretur, sicut homo post laborem fessus dicit: Deo gratias, perfecti opus meum. Non enim Deus ita fecit, sed benedixit diei in quo nihil creavit, ut demonstraret quod ei nullus fuit labor cuncta creare, quia tantum dixit Deus fiat et facta sunt, et ideo ipse in die septimo requievit, ut nos in ipsos faceret requiescere.

AUGUSTINUS.

D. Cum requies non sit nisi post laborem, cur Deus requiescere dicitur; an et ipse opere fatigatus est, ut requiescere diceretur?

M. Non in aliqua creatura tanquam ejus bono indigens requievit Deus, sed in seipso. Denique non in aliquo dierum, sed post sexti diei opera requiescere legitur: unde liquido apparet, nullam creaturam Deum per indigentiam, sed sola bona voluntate fecisse. Quod si in aliqua creatura requiesceret, aliquam creaturam indigens faceret. Ergo quia nullam creaturam indigens fecit, in nulla requievit creatura. Nam quod dicit Scriptura requievisse Deum in die septima ab omnibus suis operibus quæ fecit, hoc intelligi posse arbitror, quod non ipso bono indigens, quo sit beator, requieverit, sed ipsum diem septimum, id est angelicam naturam adduxisse ad requiem suam, ut viderent, scilicet in Deo, sicut omnem formandam creaturam, ita et illud viderent, quod nullam creaturam per indigentiam fecisset, sed sola bonitate. Hoc enim arbitror posse intelligi requiem Dei. Intelligitur et aliter requies Dei, id est, cum nos post bona opera requiescere facit, secundum illum modum quem Deus dicit ad Abraham: Nunc cognovi quod timeas Deum (Gen. XXII, 12), id est cognoscere te feci. Ita et hic intelligitur requiescere Deus, cum sanctis suis requiem præstat.

Item aliter.

^c Requiescere dicitur Deus a condens novis creaturis, quia post editionem sex dierum operum, nullam deinceps condidit creaturam. Nam quod ait: Pater meus usque modo operatur et ego operor, non novam condens creaturam intelligitur, sed quam condidit administrando.

JUNILIUS.

Septimo die requievisse dicitur Deus, non a creando, cum quotidie ex ejus dispositione ac providentia omnis creatura renovetur, ut constat. Sed

^c Lib. IV de Gen. ad litt., c. 12.

hoc significatum est, quod post illos sex dies, nullam mundo incognitam substantialem speciem aut naturam novam inexpertamque creaverit; dies namque iste primus, ipse est secundus, ipse est novissimus, quia repetitio est diei septimi.

D. Quare non benedixit diem in quo lucem angelicam creavit vel illum in quo omnia perfecti?

M. Non enim sanctificans [*Forte, sanctificavit*] diem in quo hoc facere inchoavit, neque eum in quo hoc perfecit, ne illis vel faciendis vel factis, actio ejus gaudium fuisse videretur: sed eum in quo ab ipsis in semetipso requievit, et nobis eam per diem septimum ostendit. Ipse tamen illa requie nunquam caruit, sed significans non percipere requiem suam, nisi post perfectionem operis; et ideo in hac die vespera non successisse cognoscitur, quia requies nostra per perfectionem operis sine fine in gaudio erit. Sequitur:

Istæ generationes cæli et terræ quando creatæ sunt in die quo fecit Dominus cælum et terram, et omne virgultum agri, antequam oriretur in terra, omnemque herbam regionis priusquam germinaret (Gen. 11, 4).

D. Inquirenda est ratio si ista omnia in uno die facta fuerunt, aut per sex dies, sicut Scriptura commemorat. Et si per sex dies facta fuerunt, quomodo ergo sancta Scriptura vera est quæ dicit: *Qui vivit in æternum creavit omnia simul (Eccli. xviii, 1)?*

M. Ille namque secundum substantiam rerum simul creavit omnia, nam secundum speciem formæ, non simul creavit omnia; sicut mater infansem nutrien in gremio suo, expectat ut convalescat, ita Dominus tarditatem humani ingenii expectavit. Nam in principio apud ipsum cuncta creata fuerunt, sed non statim in speciem venerunt. Quando vero dixit: *In principio creavit Deus cælum et terram*, tunc omnia sicut diximus apud ipsum facta sunt, quidquid [*Leg. quæque*] de cælo et terra oritura fuerunt, quamvis per sex dies secundum speciem dividere voluisset, sicut dicit quarto die sidera in cælo posuisse, tamen primo die apud ipsum in cælo facta sunt, quæ die quarto in speciem venerunt. Quia sicut in grano sementis multa occultantur, radix, cortex, folia, fructus, vel multa alia quæ de ipsa arbore veniunt, ita apud Deum ista omnia prius occultabantur, quæ postea in speciem venerunt.

D. Ergo si simul omnia creavit, quomodo verum est quod legitur: *Pater meus usque modo operatur et ego operor (Joan. v, 17).*

M. Perspiciat perititia tua, quia quamvis tunc creasset omnia simul, quotidie tamen gubernat in rigando, in plantando, in ædificando, vel in cæteris rebus. Nam sicut homo qui agrum exercet, si illum dimittit, incultus remanet; ita et mundus a Deo creatus sine Dei gubernatione esse non potest, secundum apostolum Paulum: *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat; sed Deus qui incrementum dat (I Cor. iii, 7).*

Alii enim istos septem dies septem dona gratiæ Spiritus sancti intelligere volunt, id est, spiritum sa-

pienitiæ et intellectus, spiritum consilii et fortitudinis, spiritum scientiæ et pietatis, et spiritum timoris Domini. Dicunt namque per spiritum sapientiæ fecisse Deum cælum et terram. Per spiritum intelligentiæ fecisse firmamentum et separasse aquas ab aquis. Per spiritum consilii segregasse aquas ab arida, et germinare terram fecisse. Per spiritum fortitudinis posuisse luminaria in firmamento cæli, ut dividerent diem ac noctem. Per spiritum scientiæ ornare aquas de reptilibus et aerem de volatilibus. Per spiritum pietatis vestire terram de animalibus, et hominem creare et cætera quæ sequuntur. Per spiritum timoris Domini die septimo opus suum sanctificasse.

B Ita et nos debemus ista septem dona Spiritus sancti in nobis imitari. Per spiritum namque sapientiæ cælum et terram facere, id est cælestia meditari et terrena derelinquere, vel lucem a tenebris separare, id est opera nostra perfecta a tenebris pravorum operum.

Per spiritum intelligentiæ debemus facere firmamentum inter aquas inferiores et superiores, id est disciplinam sanctam inter vitia et virtutes, ut non declinemus ad vitia.

Per spiritum consilii debemus aquas separare ab arida, id est homines reprobos ab anima sitienti verbum Dei.

Per spiritum fortitudinis debemus ponere luminaria in firmamento cæli, id est dilectionem Dei et proximi, quia dixit S. Joannes: *Qui odit fratrem suum, in tenebris est (I Joan. 11, 1).*

Per spiritum scientiæ debemus aquas ornare de reptilibus et cætera, id est de arcano cordis nostri vocem ad cælum mittere; sicut pisces pennulis suis in altum saltum tribuunt, et volucres cæli in aere volitant, ita et nos sensum nostrum ad superiora levare oportet.

Per spiritum pietatis debemus facere serpentes et pecora et cætera, id est, ut simplicitatem ac prudentiam habeamus discernendi inter bonum et malum; et fructum bonorum operum agentes, qualiter valeamus imitari exempla sanctorum, vel ipsam veritatem ad cuius imaginem facti sumus.

Per spiritum timoris Domini debemus requiescere in requie vitæ æternæ, quia *Initium sapientiæ timor Domini est (Psal. cx, 10).*

D. *Istæ generationes cæli et terræ quando creatæ sunt in die quo fecit Dominus Deus cælum et terram (Gen. 11, 4).* Superius septem dies numerati sunt, nunc unus dies dicitur quo fecit Deus cælum et terram, et omne virgultum agri, et omnem herbam regionis.

M. Hujus diei nomine, secundum prophetiam, omne tempus hujus vitæ significatur, in quo cælum et terra factum est, id est in quo creaturæ visibiles disponuntur, administrantur, atque existunt. Hinc est quod Moyses et distincte per dies singulos condita omnia retulit, et tamen simul omnia creata subiunxit dicens:

Iste generationes cœli et terræ quando creatæ sunt, in die quo fecit Dominus Deus cœlum et terram, et omne virgultum agri antequam oriretur in terra, omnemque herbam regionis. Qui enim diversis diebus creatum cœlum et terram, virgultum herbamque narraverat, nunc uno die factum manifestat, ut liquido ostenderet quod creatura omnis simul per substantiam existit condita, quamvis non simul per speciem processit. Sequitur:

Non enim pluerat Dominus super terram, et homo non erat qui operaretur terram: sed fons ascendebat de terra, irrigans universam faciem terræ (Gen. 11, 5).

AUGUSTINUS.

D. Si universam terram rigabat, ergo et montes rigabat, quia montes utique terra sunt; si montes rigabat, diluvium erat. Et quomodo terra germinaverat herbam virentem et facientem semen? aut quomodo homo habitabat in terra, si universam terram aqua tegebat?

M. Fons positus est singularis pro plurali numero; hoc enim si sollicite requiras, in Scripturis sanctis frequenter reperies. Habes nempe in psalmo: Misit in eos muscam caninam et comedit eos, et ranam et exterminavit eos (Psal. LXXVII, 46), dum utique nec una musca nec una rana fuerint. Et alibi: Venit locusta (Psal. CIV, 34), non ait locustæ, sed locusta. Et habes singularem numerum pro plurali, secundum illud quod ait nobilissimus poetarum a:

....Uterumque armato milite complet.

Porro autem propter unitatem naturæ dictum est fons, ut in eo omnes fontes intelligamus qui sunt in terra, quia quodammodo omnes ex unius abyssi natura emanant. Nam quod ait: *irrigabat universam faciem terræ*; non totam terram rigabat, sed partem. A toto enim parte significat. Quemadmodum dicimus, Christus mortuus est, Christus resurrexit, cum non mortuus fuerit, nec resurgeret nisi secundum carnem. Aut ut Ambrosius ait: Fons appellatus est, qui accepto humoris adjutorio, irrigabat universam superficiem terræ. Aut postquam paradisi plantatus est, restagnata est illa abruptio aquarum, et ille fons divisus est per rivulos, ad irrigandam universam faciem terræ, sicut nunc videmus ire aquas per alveos fluminis, alveosque rivulorum, et ex eorum excessu vicina perfundere loca; sic et tunc quasi de uno fonte multi processerunt. Aut unus fons appellatus est, et in quodam sinu terræ occultatur, et inde omnes fontes parvi et magni progrediuntur.

D. Quid est enim quod fons iste manifeste non invenitur, qui irrigare videatur universam faciem terræ?

M. Forsitan propter peccatum primi hominis parentis nostri Adam iste fons abstractus est, ut auferat ubertatem a terra, et majorem laborem exerceat humanum genus.

a *Æncid. 11, 20.*

ITEM ALIBI ISIDORUS.

b Fons ascendebat de terra irrigans universam faciem terræ. Terra, mater Domini virgo Maria rectissime appellatur, de qua scriptum est: Aperiat terra et germinet Salvatorem (Isa. XLV, 8). Quam terram irrigavit Spiritus sanctus, qui fontis et aquæ nomine in Evangeliiis significatur.

DE INSPIRATIONE HOMINIS.

Formavit igitur Dominus hominem de limo terre (Genes. 11, 7).

D. Primo enim quod de limo terræ Deus hominem finxit solet habere questionem, qualis ille limus fuerit, vel quæ materia nomine limi significata sit? quod quæro mihi quoque aperias.

*M. Solent enim inimici veterum librorum omnia carnaliter intuentes, et propterea semper errantes, etiam hoc mordaciter reprehendere, quod de limo Deus hominem finxit. Dicunt enim: Quare de limo fecit Deus hominem? an defuerat ei melior et celestis materia unde hominem faceret, ut de labe terræ naturam fragilem mortalemque formaret? Non intelligentes primo quam multis significationibus vel terra vel aqua in Scripturis ponatur. Limus enim aquæ et terræ commistio est. Dicimus enim tabidum et fragile et morti destinatum corpus humanum post peccatum esse cœpisse. Non enim in nostro corpore isti exhorrescunt nisi mortalitatem quam damnatione meruimus. Quid autem mirum aut difficile Deo, etiamsi de limo istius terræ hominem fecit, tale tamen corpus ejus efficere quod corruptioni non subjaceret, si homo præceptum Dei custodiens, peccare noluisse. Si enim speciem cœli ipsius de nihilo vel de informi materia dicimus factam, quia omnipotentem artificem credimus, quid mirum si corpus, quod de limo qualicumque factum est, potuit ab omnipotenti artifice tale fieri, ut nulla molestia, nulla indigentia cruciaret hominem ante peccatum, et nulla corruptione tabesceret? Itaque superflue queritur unde homini corpus Deus fecerit. Si tamen nunc de corporis formatione dicitur, sic enim nonnullos nostros intelligere accepi, qui dicunt postquam dictum est: *Finxit Deus hominem de limo terræ*, propterea non additum ad imaginem et similitudinem suam, quoniam nunc de corporis formatione dicitur. Tunc autem homo interior significabatur, quando dictum est. *Fecit Deus hominem ad imaginem Dei*. Sed etiam si nunc quoque hominem ex corpore et anima factum intelligamus, ut non abicujus novi operis inchoatio, sed superius breviter insinuati, diligenter retractatio isto sermone explicetur. Si ergo, ut dixi, hominem hoc loco ex corpore et anima factum intelligamus, non absurde de ipsa commistione limi nomen accepit. Sicut enim aqua terram colligit et conglutinat et continet, quando ejus commistione limus efficitur, sic anima corporis materiam vivificando, in unitatem concordem format, et non permittit labi et resolvi.*

b *Isid. in Gen., cap. 3.*

D. Quæri autem merito potest, causales illæ rationes quas mundo indidit, cum primum simul omnia creavit, quomodo sint institutæ? utrum ut quemadmodum vidimus, cuncta nascentia et fruticum et animalium in suis conformationibus atque incrementis pro diversitate generum diversa spatia peragerent temporum? aut quemadmodum creditur factus Adam sine ullo progressu incrementorum, virili ætate continuo formarentur, sicut aqua in vinum conversa, et virga in serpentem. Sed cur non utrumque illas credimus habuisse, ut hoc ex eis futurum esset quod facturo placuisset. Nam multa secundum inferiores causas futura sunt; sed si ita sunt, in præscientia Dei vere futura sunt. Si autem ibi aliter sunt, ita potius futura sunt ubi sunt, ubi qui præscit falli non potest. Nam futura senectus dicitur in juvene, sed tamen futura non est, si ante moriturus est.

M. Hoc autem ita erit sicut se habent aliæ causæ, sive mundo contextæ, sive præscientia reservatæ. Nam secundum quasdam futurorum causas moriturus erat Ezechias, cui Deus addidit xv annos ad vitam (*Isa.* xxxviii, 5), id utique faciens, quod ante constitutionem mundi se facturum esse præsciebat, et in sua voluntate servabat. Ibi enim erat non solum ut ita Adam fieri posset, verum etiam ut ita eum fieri necesse esset. Tamen non facit Deus contra causam, quam sine dubio volens præstituit, quia contra suam voluntatem non facit. Si autem non omnes causas in creatura primitus condita præfixit, sed aliquas in sua voluntate servavit, non sunt quidem illæ quas in sua voluntate servavit, ex istarum quas creavit necessitate pendentes; non tamen possunt esse contrariæ quas in sua voluntate servavit, quia Dei voluntas non potest sibi esse contraria. Istas ergo sic condidit, ut ex illis esse illud cuius causæ sunt possit, sed non necesse sit. Illas autem sic abscondit, ut ex eis esse necesse sit hoc quod ex istis fecit ut esse possit. Sequitur:

ITEM AUGUSTINUS

D. Et flavit in faciem ejus flatum vitæ (*Gen.* ii, 7). Quomodo istum flatum recipimus, si Deus incorporeus est?

M. Hoc manifeste sciendum est quia sicut non manibus corporis finxit, ita nec faucibus labiisve sufflavit. Credendum tamen est atque intelligendum, neque ullo modo dubitandum, quod recta fides habet, animam sic esse a Deo, tanquam rem quam fecerit, non tanquam naturæ cuius ipse est, sive genuerit, sive quoquomodo protulerit. Non de revolutionibus autem animarum quomodo se habeat vel non habeat philosophorum opinio, catholicæ tamen fidei non convenit credere animas pecorum in homines aut hominum in pecora transmigrare. Nam illa quæ seruntur accidisse ut quidam quasi recordarentur in quorundam animalium corporibus fuerint, aut falsa narrantur, aut iudificationibus dæmonum hoc in eorum animis factum est. Si enim contingit in

A somnis, ut fallaci memoria quasi recordaretur se homo fuisse quod non fuit, aut egisse quod non egit, quid mirum si quodam Dei justo occultoque iudicio sinuntur dæmones in cordibus etiam vigilantium tale aliquid posse.

Manichæi autem, qui se Christianos vel putant vel putari volunt, in hac opinione translationis vel revolutionis animarum eo sunt illis gentium philosophis, vel si qui alii vani homines hoc putant, deteriores et detestabiliores, quod illi animæ naturam a Dei natura discernunt. Isti autem, cum aliud nihil esse dicant animam quam ipsam Dei substantiam, atque id omnino quod Deus est, non trepidant eam tam turpiter commutabilem dicere, ut nullum sit herbæ seu vermiculi genus, ubi eam non esse commixtam, vel quo revolvi non posse mirabili opinentur insaniam.

Proinde quoniam pars cerebri anterior, unde sensus omnes distribuuntur, ad frontem collocata est, atque in facie sunt ipsa quasi organa sentiendi, ideo scriptum arbitror, quod in faciem Deus sufflaverit hominis flatum vitæ. Anterior quippe pars posteriori merito præponitur, quia et ista ducit, illa sequitur, et ab ista sensus, ab illa motus est, sicut consilium præcedit actionem. Et quoniam corporalis motus qui sensum sequitur, sine intervallis temporum nullus est, agere autem intervalla temporum spontaneo motu nisi per adiutorium memoriæ non valemus; ideo tres tanquam ventriculi cerebri demonstrantur. Unus anterior ad faciem, a quo sensus omnis; alter posterior ad verticem, a quo motus omnis; tertius inter utrumque, in quo memoriam vigere demonstrant; ne cum sensum sequitur motus, non connectat homo quod faciendum est, si fuerit quod facit oblitus. Unde ergo sit ipsa, id est de qua velut materia Deus hunc flatum fecerit quæ anima dicitur, dum quæritur, nihil corporeum de! et occurrere; sicut enim Deus omnem creaturam, sic anima omnem creaturam corpoream naturæ dignitate præcellit; per lucem enim et aerem quæ in ipso quoque mundo præcellentia sunt corpora, magisque habent faciendi præstantiam quam patiendi corpulentiam, sicut humor et terra, tanquam per ea quæ spiritui similiora sunt corpus administrat. Nuntiat enim aliquid lux corporea: cui autem nuntiat, non est hoc quod illa, et hæc est anima cui nuntiat, non illa quæ nuntiat. Et cum affectiones corporis moleste sentit, actionem suam qua illi regendo adest, turbato ejus temperamento impediri offenditur, et hæc offensio dolor vocatur. Et aer qui nervis infusus est, paret voluntati ut membræ moveat, non autem ipse voluntas est. Namque aliud esse animam, alia hæc ejus corporalia ministeria, vel vasa, vel organa, vel si quid aptius dici possunt. Hinc evidenter elucet, quod plerumque se vehementi cogitationis intentione avertit ab omnibus, ut præ oculis patentibus recte valentibus multa posita nesciat. Nam et obliviscitur aliquando, et unde veniat et quo eat, et transit imprudens villam quo tendebat, natura sui corporis

† Aug., lib. vii de Gen. ad litt., cap. 11, 17 seqq.

sana, sed sua in aliud evocata. Omne quippe corpus in omne corpus mutari posse credibile est, quodlibet autem corpus mutari posse in animam credere absurdum est. Illud vero videamus utrum forsitan verum esse possit, quod certe humanæ opinioni tolerabilius mihi videtur, Deum in illis primis operibus, quæ simul omnia creavit, etiam animam creasse causaliter, secundum quam fieret cum faciendum esset corpus humanum. Nam neque illud quod dictum est, *ad imaginem suam*, nisi in anima; neque illud quod dictum est, *masculum et feminam*, nisi in corpore recte intelligimus. Credatur ergo si nulla Scripturarum auctoritas seu veritas contradicit, hominem ita factum sexto die, ut corporis quidem causa in elementis mundi, anima vero jam ipsa crearetur. Sicut cum primus conditus est dies, et creata lateret in operibus Dei, donec eam suo tempore sufflando, hoc est inspirando formato ex limo corpori insereret. Quod si ita est, fatebimur non in eo rerum genere animam primitus creatam ut esset præscia futuri operis sui vel justi vel iniqui. Neque enim ex his tantum laudandus est Deus, quibus præscientiam dedit, cum recte laudetur etiam quia pecora creavit, quibus est natura humana præstantior, etiam in ipsis peccantibus. Natura quippe hominis ex Deo est, non iniquitas qua se ipse involvit, male utendo libero arbitrio, quod tamen si non haberet, in natura rerum minus excelleret. Cogitandum est quippe homo iuste vivens, etiam non præscius futurorum, et ita videndum est, excellentia voluntatis bonæ quam non impediatur ad recte vivendum et qui placendum, quod ignarus futuri vivit ex fide. Hujusmodi ergo creaturam quisquis esse nolit in rebus, contradicit Dei bonitati; quisquis autem pœnas eam non vult luere pro peccatis, inimicus est æquitati. His enim omnibus divinæ Scripturæ testimoniis, quam esse veracem nemo dubitat, nisi infidelis et impius; ad illam sententiam ducti sumus, ut diceremus Deum ab exordio sæculi primum simul omnia creavisse; quædam conditis jam ipsis naturis, quædam præcognitis causis, sicut non solum præsentia, verum etiam futura fecit Omnipotens, et ab eis factis requievit, ut eorum deinceps administratione atque regimine crearet etiam ordines temporum et temporalium. Nunc tamen de anima quam Deus inspiravit homini sufflando in ejus faciem, nihil confirmo, nisi quia ex Deo sic est, ut non sit substantia Dei, et sit incorporea; id est, non sit corpus, sed spiritus; non de substantia Dei genitus, nec de substantia Dei procedens, sed factus a Deo; nec ita factus, ut in ejus naturam natura illa corporis vel irrationalis animæ verteretur.

RELIQUE QUESTIONES DE NATURA ANIMÆ.

D. Insufflavit in facie ejus spiraculum vitæ. Per spiraculum vitæ quid intelligere debemus?

M. Hoc est animam facere, sicut per Isaiam dicit: Spiritus ex me procedit, et Omnem flatum ego feci (Isa. lvi, 16).

* Apud Augustinum, lib. vii De Genesi ad litteram, c. 26, legitur, *Et Deo placendum.*

D. Quid est enim quod anima, quæ innocens creata est, in corpus introivit, quod Deus præsciebat peccaturum?

M. Absit hoc recipiendum, ut propterea anima creata fuisset, ut in corpus quod Deus præsciebat peccaturum introisset, et ad hoc reservata esset quia si sic esset, Deus auctor peccati fuisset; sed non est ita. Magis autem intelligendum atque recipiendum, quod Deo inspirante, ipsa voluntaria introisset in corpus administrandum ipsum, quia per animam sentitur corpus, quia si anima non est, corpus mortuum est.

D. Quid ergo est anima? aut si est aliqua res unde animæ fiant, quid ipsa est? quod nomen ejus? quæ species? quem usum in rebus conditis tenet? vivit, an non? Si vivit, quid confert universitatis affectibus? beatamne vitam ducit, an miseram? Quid ergo anima? cælum non est, neque terra, neque aer, neque ignis, non aqua, non Deus, non sidera, non visus, non auditus, non gustus, vel cætera, quod enumerare longum est, quæ in cælo sunt et in terra. Unde ergo est anima?

M. Anima ex Deo data est et ex nihilo facta, quia homo qui de terra factus est, in terram revertitur. Similiter nives et procellæ, quæ ex aqua fiunt, et aer sumit de terra, in aquam revertuntur, et iterum de terra ex qua sumpta sunt in aerem. Anima vero non habet ullum elementum ad quod revertatur, nisi ad creatorem suum postquam de corpore exierit, ut ipso moderante recipiat quod meretur.

D. Inquirenda est ergo ratio unde homini anima veniat quando nascitur?

M. Alii dicunt quod sicut caro de carne nascitur, ita anima de anima nascatur; sed hoc Scriptura non narrat ullo loco, unde anima homini veniat quando natus est, neque de ipsa anima mulieris, quomodo ei data fuisset, sicut narrat de carne quomodo facta est.

Alii vero melius sentiunt, quod unicuique homini anima a Deo data sit, quando natus est, sicut in Isaiâ scriptum est: *Spiritus ex me procedit, et omnem flatum ego feci (Isa. lvi, 16)*, id est omnem animam. Et sicut in psalmo scriptum est: *Qui finxit singillatim corda eorum (Psal. xxxii, 15)*. Et alii temerarie dicunt, quod tunc animæ omnium creatæ fuissent, quando simul omnia tecit, et in quodam loco occultantur, donec homo natus sit, et tunc ei data sit anima ex Deo. Sed hoc non est in rebus nostris considerandum quid vel sinat, vel non sinat, quomodo anima data sit homini: quod Scriptura non narrat ullo loco, nos non possumus discernere quod veritas tacuit, et nihil aliud sonat Scriptura de hac re, nisi hoc tantum, quomodo anima a Deo data sit.

D. Ergo Salvator noster unde habuit animam?

M. Non de Adam, sed unde Adam, id est ex Deo, quia quamvis de propagine peccati descenderit, tamen de propagine peccati non concepit, quia nec

ipsa erat caro peccati, sed similitudo carnis peccati. Non enim inde accepit reatum moriendi.

D. Et anima, quando de hoc corpore migraverit, est corporalis an incorporalis?

M. Incorporalis quidem est.

D. Quomodo ergo portatur, si incorporalis est?

M. Incorporata quidem similis corporibus.

D. Et ubi portatur? ad locum corporeum, an incorporeum?

M. Ad loca incorporea similia corporalibus.

D. Quæritur ergo si potest anima absque corpore inter angelos in perpetua beatitudine consistere sine defectu, quid ergo opus est ut iterum surgat corpus, ut illam tunc immortalē induat, quam nunc mortalem deposuit?

M. Inest quidem corporis administratio, quod retardatur animus ut non in illud summum pergat, donec consurgat corpus, ut quod nunc ei in sarcina est, tunc sit in gloria.

D. Quid ergo opus est, ut parvuli qui parentes habent Christianos patrem et matrem, iterum renascantur per aquam baptismatis?

M. Quia unusquisque in originali peccato nascitur, et nisi renatus sit per aquam baptismatis, non potest introire in regnum Dei.

DE PLANTATIONE PARADISI.

Hieronymus in libro Quæstionum ita : *Et plantavit Dominus Deus paradysum in Eden contra orientem.*

Pro paradiso, hortum habet, id est *gan*. Porro Eden deliciae interpretantur, pro quo Symmachus transtulit, *paradysum florentem*. Nec non quod sequitur, contra orientem, in Hebræo a *mimizra* scribitur, quod Aquila posuit ἀπὸ ἀρχῆς et nos, ab *exordio*, possumus dicere. Symmachus vero ἐκ πρώτης, Theodotus ἐν πρώτοις, quod et ipsum non orientem, sed principium significat. Ex quo manifeste comprobatur quod priusquam cælum et terram Deus faceret, paradysum ante condiderat, sicut legitur in Hebræo. *Plantaverat autem Dominus Deus paradysum in Eden a principio.*

AUGUSTINUS IN HEXAMERON.

Et plantavit Deus paradysum in Eden ad orientem et posuit ibi hominem quem finxit (Gen. 11, 8). ^b Non ignoro de paradiso multos multa dixisse, tres tamen de hac re quasi generales sunt sententiæ. Una eorum qui tantummodo corporaliter paradysum intelligi volunt, alia eorum qui spiritualiter tantum, tertia eorum qui utroque modo, et corporaliter et spiritualiter.

Breviter ergo dicam, tertiam mihi fateor placere sententiam. Plantaverat ergo Deus paradysum in deliciis, hoc est ad orientem, et posuit ibi hominem quem finxerat, sic enim scriptum est, quia sic factum est, ut quidam sapiens ait, quod in quodam loco iste paradysus plantatus est, ubi homo terrenus habitare potuit. Nam paradysus spiritualiter intelligitur, ubi nunc animæ sanctorum de corpore exeuntes pergunt, in cuius figuram iste paradysus plantatus fuit, secundum rerum gestarum fidem. Illud plane

^a In editis sancti Hieronymi legitur *mecedem*.

quod sequitur : *Et lignum vitæ in medio paradysi lignumque scientiæ boni et mali*, diligentius considerandum est ne cogatur in allegoriam, ut non ista ligna fuerint, sed aliud aliquid nomine ligni significant. Dictum est enim de sapientia, *lignum vitæ est amplectentibus eam (Prov. 11, 18)*. Verumtamen cum sit Hierusalem æterna in cælis, etiam in terra civitas qua illa significaretur condita est. Et Sara et Agar quamvis duo Testamenta significant. erant tamen etiam quædam duæ mulieres. Et cum Christus per ligni passionem fluente spiritali nos irriget, erat tamen petra quæ aquam sitienti populo ligno percussa manavit. De qua dicitur : *Petra autem erat Christus (I Cor. x, 4)*, non sicut ille vitulus saginatus qui minore filio revertente in epulas cæsus est. (*Luc. xv, 23*). Ibi quippe ipsa narratio figurarum est, non rerum gestarum figurata significatio. Sed illud etiam in rebus gestis factum est, hoc autem tantum in figuris prædictum. Sic et sapientia idem ipse Christus, lignum vitæ est in paradiso spiritali, quo misit de cruce latronem. Creatum est autem quod eam significaret lignum vitæ etiam in paradiso corporali, nec sine mysteriis rerum spiritalium corporaliter presentatis, voluit hominem Deus in paradiso vivere. Erat ergo ei in lignis cæteris alimentum, in illo autem sacramentum, quid significans nisi sapientiam, de qua sic dictum est : *Lignum vitæ amplectentibus eam?* quemadmodum de quo diceretur : *Petra manans est sitiens eum*. Illud quoque addo quantum corporalem cibum, tamen illam arborem præstitisse, quo corpus hominis sanitate stabili firmaretur, non sicut ex alio cibo, sed nonnulla inspiratione salubritatis occulta. Profecto licet usitatus panis aliquid tamen amplius habuit, cuius una colliride homini Deus ab indigentia famis dierum xl spatium vindicavit. Sequitur :

Nunc videamus : de ligno scientiæ boni et mali, cur istud nomen acceperit, quia valde bona omnia Deus creavit. Id dinoscendum boni et mali quantum fuisset inter obedientiæ bonum et inobedienciæ malum, quasi inde transgressus esset, malum illi esset; si vero servasset præcepta conditoris sui, bonum illi fuisset, quoniam si transgressus non fuisset, experimentum pœnæ non didicisset.

D. Et sans ascendebat de loco voluptatis, ad irrogandum paradysum, qui inde dividitur in quatuor capita, vel in quatuor partes, quomodo intelligendum est?

AUGUSTINUS.

M. Ne quis ex hoc moveatur quod de his fluminibus dicitur, aliorum esse fontes notos, aliorum autem prorsus incognitos; cum id potius credendum sit, quoniam locus ipse paradisi a cognitione hominum est remotissimus, inde quatuor aquarum partes dividi, sicut fidelissima Scriptura testatur. Sed ea flumina, quorum fontes noti esse dicuntur, alicubi esse sub terras, et post tractus prolixarum regionum, locis aliis erupisse, ubi tanquam in suis fontibus

^b Aug., lib. viii de Gen. ad litt. capp 1-7.

noti esse perhiberentur. Nam hoc solere nonnullas A
aquas facere quis ignorat?

ITEM AUGUSTINUS.

Flumen autem quod procedebat ex Eden, id est ex deliciis, et voluptate, et epulis, quod flumen a propheta significatur in psalmo ubi ait: *Torrente voluptatis tuæ potabis eos* (Psal. xxxv, 9), dividitur, inquit, in quatuor partes, et quatuor virtutes significat, prudentiam, fortitudinem, temperantiam, justitiam. Dicitur autem Physon ipse esse Gauges, Geon autem Nilus, quod etiam in Jeremia propheta ananadverti potest, nunc aliis nominibus appellatur, sicut nunc Tiberis dicitur fluvius qui prius Albula dicebatur. Tigris autem et Euphrates etiam nunc eadem nomina tenent. Quibus tamen nominibus virtutes, ut dixi, spirituales significantur, quod etiam ipsorum nominum interpretatio docet, si quis Hebræam linguam vel Syram consideret, sicut Hierusalem, quamvis sit visibilis et terrenus locus, significat tamen civitatem pacis spiritualiter, et Sion quamvis sit mons in terra speculationem tamen significat. Et hoc tamen in Scripturarum allegoriis ad spiritalia intelligenda sæpe transfertur. Et ille qui descendebat ab Jerusalem in Jericho, sicut dicit, et in via vulneratus, saucius et semivivus relicus est a latronibus (Luc. x, 30), utique loca ista terrarum, quamvis secundum historiam in terra inveniantur, spiritualiter cogit intelligi.

Prudentia ergo quæ significat ipsam contemplationem veritatis, ab omni ore humano alienam, quia est ineffabilis, quam si eloqui velis, parturis eam potius quam paris, quia et ibi audivit Apostolus ineffabilia verba quæ non licet homini loqui. Hæc ergo prudentia terram circuit, quæ habet aurum et carbunculum et lapidem prasinum, id est disciplinam vivendi, quæ ab omnibus terrenis sordibus quasi decocta enitescit, sicut aurum optimum, et veritatem quam nulla falsitas vincit, sicut carbunculi fulgor nocte non vincitur, et vitam æternam quæ viriditate lapidis prasini significatur propter vigorem qui non arescit.

Fluvius autem ille qui circuit terram Æthiopiam multum calidam atque ferventem, significat fortitudinem calore actionis atacrem atque impigram.

Tertius autem Tigris vadit contra Assyrios, et significat temperantiam, quæ resistit libidini multum adversanti consiliis prudentiæ, unde plerumque in Scripturis, Assyrii adversariorum loco ponuntur.

Quartus fluvius non est dictum contra quid vadat, aut quam terram circumeat; justitia enim ad omnes partes animæ pertinet, quia ipsa ordo et æquitas animæ est, qua sibi tria ista concorditer copulantur. Prima prudentia, secunda fortitudo, tertia temperantia et in statuta copulatione atque ordinatione justitia.

• In Gen. cap. 3.

RECAPITULATIO.

De paradiso, fonte ac fluminibus, et ligno vitæ.

ISIDORUS •.

Plantaverat autem Dominus Deus paradysum voluptatis a principio. Paradysus Ecclesia est, sic enim de illa legitur in Canticis canticorum: *Hortus conclusus est soror mea* (Cant. iv, 12). A principio autem paradysus plantatur, quia Ecclesia catholica a Christo principio omnium condita esse cognoscitur. Fluvius de paradiso exiens, imaginem portat Christi, de paterno fonte fluentis, qui irrigat Ecclesiam suam verbo prædicationis et dono baptismi; de quo bene per prophetam dicitur: *Dominus Deus noster fons gloriosus exsiliens in terram sitientem.* Quatuor autem paradisi flumina quatuor sunt Evangelia ad prædicationem in cunctis gentibus missa. Ligna fructifera omnes sancti sunt, fructus eorum opera eorum. Lignum vitæ sanctus sanctorum ulique Christus, ad quem quisque si porrexerit manum, vivet in æternum. Lignum autem scientiæ boni et mali, proprium est voluntatis arbitrium, quod in medio est positum ad dinoscendum bonum et malum, de quo qui relicta gratia Dei gustaverit, morte moritur. Sequitur:

D. Tulit ergo Dominus Deus hominem, et posuit eum in paradiso voluptatis, ut operaretur et custodiret illum (Gen. ii, 15). Quid, rogo, operaretur? quid custodiret? paradysum, an aliud aliquid?

M. Ista sententia duplicem intelligentiam parit. Sive enim operaretur homo paradysum, id est in paradiso aliquid operaretur, non necessitate victus, sed delectatione operabatur. Adhuc non peccaverat, nec ei terra spinas et tribulos germinaverat, ut in sudore faciei suæ ederet panem suum. Hoc neque meruit post peccatum. Ante peccatum igitur, non indigentia, non necessitate, sed sola, ut diximus, voluntate operabatur paradysum per agriculturam, et custodiebat per disciplinam, non contra bestias, neque contra aliqua animalia paradysum custodiebat; sed sibi scilicet, ne amitteret peccando, quod custodire potuerat obediendo. Sive ipsam hominem ponens Deus in paradysum ut operaretur et custodiret, ut tutus esset; quodlibet horum dicatur, sive homo operaretur paradysum per agriculturam, et custodiret per disciplinam, sive ipsum hominem Deus operaretur ut bonus esset ac tutus; quodlibet horum intelligas, rationem habet juxta utrumque intellectum. Sequitur:

Præcepitque ei Dominus dicens: ex omni ligno paradisi comede, de ligno autem scientiæ boni et mali ne comedas; in quacunque die comederis ex eo, morte morieris (Gen. ii, 16).

AUGUSTINUS.

D. Cum Deus minaretur homini mortem die quo cibum vetitum tetigerit, cur non eodem die mortuus fuerat, sicut Scriptura dicit: *In quacunque die comederis ex eo, morte morieris?*

M. Quatuor esse mortes sancta Scriptura manife-

atissime ostendit. Prima mors est animæ quæ suum A deserit creatorem, cum enim deseruerit peccat. *Sine*, inquit Dominus in Evangelio, *mortuos sepelire mortuos suos* (*Math. viii, 22*). Ecce habes secundum animam sepelientes mortuos, et quos sepeliant secundum carnem mortuos. Hæc itaque sententia duas mortes manifestissime ostendit, unam animarum, alteram corporum. Tertia solius est animæ, quam dum ex corpore exierit patitur, secundum illud quod in Evangelio de illo divite legimus: *Pater Abraham, inquit dives, mitte mihi Lazarum, ut digito suo refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma* (*Luc. xvi, 24*). Quarta autem mors, cum anima receperit corpus, ut in ignem mittatur æternum, secundum illud quod Dominus in Evangelio de futuro B iudicio dicit: *Ite in ignem æternum*, et reliqua. Die itaque quo peccavit Adam, in anima mortuus est; sicut enim corpus vivit ex anima, ita anima, ut beate vivat, ex Deo. Ergo defuncta anima Adæ jure dicitur mortua, ex qua tres postea secutæ sunt mortes. Ut enim hæc subsequerentur prima præcessit, quia eo die quo peccavit Adam, in anima mortuus est.

D. Quomodo poterat mortem timere Adam, quam nullatenus sciebat?

M. Sicut enim nos scimus resurrectionem, quam nunquam experti sumus, nec vidimus, ita et ille sciebat mortem. Sciens igitur quod exiens anima a corpore faciat mortem, et dum reversa fuerit in corpus suum faciat resurrectionem; ecce scimus resurrectionem, quam nunquam experti fuimus. Sic et ille sciebat utique mortem non adhuc per experientiam, sed per scientiam. Sciebat quippe quid esset vivere, et per privationem vitæ sciebat utique mortem. Sic sciuntur tenebræ per privationem lucis, et scitur silentium per privationem vocis: ita sciebat Adam mortem per privationem vitæ. Sequitur:

AUGUSTINUS.

D. *Dixit quoque Dominus: Non est bonum esse hominem solum, faciamus ei adiutorium simile sui* (*Gen. ii, 18*). Quomodo hoc intelligendum?

M. * Certe si a me quærat ad quam rem fieri oportuerit hoc adiutorium, nihil aliud probabiliter occurrit, quam propter filios procreandos, sicut adiutorium semini est in terra, ut virgultum ex utraque nascatur. Nec video quid prohibere poterit, ut essent eis etiam in paradiso honorabiles nuptiæ, ut sine ullo inquieto ardore libidinis, sine ullo labore ac dolore pariendi, fetus ex eorum semine gigneretur. Non ut morientibus parentibus filii succederent, sed ut illis qui genuissent, in aliquo formæ statu manentibus, ex ligno vitæ quod ibi plantatum erat, corporalem vigorem sumentibus, et illi qui gignerentur ad eundem perducerentur statum, donec certo numero impleto, si juste omnes obedienterque viverent, fieret in æternam vitam commutatio, sicut considerari potest et de Enoch, qui filiis genitis Deo placens, non mortuus, sed translatus est. Cur ergo et Adam et Eva, si juste viventes caste filios procreas-

* Aug. de Gen. ad litt., lib. ix, cap. 3.

seut, non eis possint translatione non morte succedentibus cedere. Quæ cum ita sint, cur non credamus eos ante peccatum ita genitalibus membris ad procreandos filios imperare potuisse, sicut cæteris quæ in quolibet opere anima sine ulla molestia et quasi prurita voluptatis movet, ut eo nutu imperarent membris, quibus fetus exoritur, quo pedibus cum ambulatur, ut neque cum ardore seminaretur, neque cum dolore pareretur. Nunc vero transgrediendo præceptum, motum legis illius, quæ repugnat legimentis in membris, conceptæ mortis habere meruerunt. Et quid hac poena justius, quam ut non ad omnem nutum serviat corpus, id est suis famulus animæ, sicut Domino suo detrectavit ipsa servire.

Formatis igitur Dominus Deus de humo cunctis animantibus terræ et universis volatilibus cæli, adduxit ea ad Adam (*Gen. ii, 19*). Et reliqua.

D. Nunquidnam sic adduxit Deus ad Adam cuncta animalia et universa volatilia cæli, quomodo adducunt occupantes aut venantes ad retia? An forsitan vox de nube facta jussionis, quam intelligerent tantum rationales animæ, et ea audita, nihilominus obedièrent.

M. Non hoc acceperunt animalia aut volatilia, ut sint ratione capaces, per quam obedire possint Creatori suo; in suo tamen genere obtemperant Deo, non rationabili voluptatis arbitrio, sed sicut movet ille omnia temporibus opportunis, non ipse temporaliter motus. Movet itaque seipsum sine tempore et loco, movit creatum spiritum sine loco temporaliter. Præcedit igitur substantia quæ tantum temporaliter movetur. Præcedit itaque substantia quæ nec temporaliter nec localiter movetur, illam quæ temporaliter movetur; idem spiritus conditus movet seipsum per tempus sine loco, movetur corpus per tempus et locum. Spiritus vero creator movet seipsum sine tempore et loco. Igitur spiritus rationalis, qui est in hominibus, seu irrationalis, etiam et jussis movetur. Sed rationalis habet intelligentiam per quam judicare possit utrum jussis consentiat, an non consentiat: animalia vero aut volatilia non acceperunt hoc iudicium; pro suo tamen genere atque natura jussu alioquo tacta propelluntur. Unde angelica natura, jussa Dei perficiens, movet jussis omne genus animantium, ducens quo illa nesciunt. Si homines possunt nonnulla animalium genera mansueta facere, ita ut quædam voluntates hominum facere videantur, quanto magis hoc angeli possunt?

D. Quæ causa facit ut Deus, quem astrais moveri, non moveatur in tempore, aut spiritus creatus qui movetur in tempore, non moveatur et loco?

M. Deus qui instituit tempora, et est ante tempora, nihil in eo est præteritum aut futurum, nullum consilium novum, nullaque cogitatio nova, quasi scilicet sit nova et accedens. Nam si accedit Deo aliquid, jam non immutabilis; igitur immutabilis Deus est, nihil illi accedit, nulla nova cogitatio, nullum novum consilium. Ideo non movetur in tempore,

corpora vero sua in locum movendum descendunt A de cœlo et ascendunt in cœlum. Spiritus itaque hominum movetur in tempore reminiscendo præterita, futura exspectando, aliqua nova discendo. Neque enim cum recordor aliquam lectionem aut aliquam civitatem, sic commotus est spiritus meus cogitando, ut hæc recordaretur ex tempore, ita motus est et loco. Quod si in loco movetur, an in cœlo, an in terra movetur? quia sine cœlo et terra nullus est locus. Ubi enim fuit ipse spiritus, in cœlo an in terra, ut videret ipsam lectionem vel ipsam civitatem? Ergo si in nullo loco vidit, ut recordaretur, in seipso vidit. Et quia initium habet, cogitatio est omne quod initium et tempus habet. Igitur secundum supradictam rationem spiritus creatus per tempus moveri potest, non per locum. Spiritus vero creator sine tempore et loco, corpus autem et tempore et loco. Sequitur:

Immisit ergo Dominus soporem in Adam, et tulit unam de costis ejus, usque hæc vocabitur virago, quia ex viro suo sumpta est (Gen. 11, 21).

HIERONYMUS ^a.

Et misit Dominus Deus extasim super Adam; pro extasi, id est mentis excessu, in Hebræo habet *tar-dema*, quod Aquila *καταστροφήν*, Symmachus *τάρον*, id est gravem et profundum soporem interpretati sunt. Denique sequitur, *et dormirit*, id ipsum verbum et in Jonæ stertentis somno positum est (Jon. 1). Sequitur:

Hoc nunc os ex ossibus meis et caro de carne mea, hæc vocabitur mulier, quoniam ex viro sumpta est (Gen. 11, 23). Non videtur in Græco et in Latino resonare [*Edit.*, sonare] cur mulier appelletur, quia ex viro sumpta sit; sed etymologia in Hebræo sermone servatur, vir quippe *is*, mulier *issa*. Recte igitur ab *is* appellata est mulier *issa*. Unde et Symmachus pulchre etymologiam etiam in Græco voluit custodire dicens: *Hæc vocabitur, ἀνδρὶς ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρός ἐλήφθη*. Quod nos Latine possumus dicere: *Hæc vocabitur virago, quia ex viro sumpta est*. Porro Theodotion aliam etymologiam suspicatus est dicens: *Hæc vocabitur assumptio, quia ex viro assumpta est*. Potest quippe *issa* secundum varietatem accentus et *assumptio* intelligi.

^b Quod si quaeritur de facta post muliere, quomodo se habeat causalis illa conditio, utrum jam id habeat, ut secundum eam necesse esset ex virili latere feminam fieri, an hoc tantum habebat ut fieri posset; ut autem ita fieri necesse esset, non ibi jam conditum, sed in Deo erat absconditum. Dicam quid mihi videatur. ^c Omnes istæ naturæ usitatissimos cursus habent, quasdam naturales leges suas. Ex his velut primordiis rerum, omnia quæ gignuntur suo quoque tempore exortus processusque sumunt, finesque et decessiones sui cujusque generis. Unde fit ut de grano tritici non nascatur faba, vel de homine pecus. Super hunc autem motum cursumque rerum naturalem po-

testas Creatoris habet apud se posse de his omnibus facere aliud quam eorum quasi seminales rationes habent. Horum et talium modorum rationes non tantum in Deo sunt, sed ab illo etiam rebus creatis inditæ atque concretæ. Ut autem lignum de terra excisum, aridum, perpolitum sine ulla radice, sine terra et aqua repente floreat et fructum gignat, dedit quidem naturis quas creavit, ut ex eis et hæc fieri possint. Verumtamen et alio modo dedit ut non hæc haberent in motu naturali, sed in eo quo ita creata essent, ut eorum natura suæ voluntati amplius subjaceret. Habet ergo Deus in seipso absconditas quorundam factorum causas, quas rebus conditis non inseruit. Ibi est et gratia per quam salvi fiunt peccatores. Nam quod attinet ad naturam iniquam, sua voluntate depravatam, recursum per semetipsam non habet, sed per Dei gratiam. Propter quod mysterium gratiæ ejus Apostolus (*Ephes. 111, 9*) absconditum dixit, non in mundo, sed in Deo, qui universa creavit. Quamobrem omnia etiam quæ ad hanc gratiam significandam non naturali motu rerum, sed mirabiliter facta sunt, eorum etiam causæ in Deo absconditæ fuerunt. Quorum si unum erat, quod ita mulier facta est de latere viri, et hoc dormientis, non habuit hoc prima rerum conditio, quando sexta die dictum est: *Masculum et feminam fecit eos*, ut femina omnino sic fieret, sed tantum hoc habuit, quia et sic fieri possit. Nec contra causas quas voluntate instituit, mutabili voluntate aliquid faceret: quid autem fieret ut aliud omnino futurum non esset, absconditum erat in Deo qui universa creavit

ITEM AUGUSTINUS.

De anima mulieris.

^d Quoniam de carne mulieris quemadmodum facta sit Scriptura narravit, tacuit autem de anima, multo magis nos fecit intentos ut de hoc mundo ^e refelli possint sive non possint, qui credunt animam de anima hominis, sicut de carne carnem, fieri a parentibus in filios utriusque rei transfusis seminibus. Hinc enim primitus ad hoc moventur, ut dicant, quod unam animam Deus fecerit, quam sufflavit in faciem hominis, quem de pulvere finxerat; et ut ex illa jam cæteræ creentur animæ hominum, sicut ex illius carne omnis etiam caro hominum. Huic suspicioni facile occurritur. Si enim propterea putant animam mulieris ex anima viri factam, quia non scriptum est quod in mulieris faciem sufflaverit Deus, cur credunt ex viro animatam quoque feminam, quando nec id qui dem scriptum est.

Ac primum illud firmissime teneamus, animæ naturam non in naturam corporis converti, ut quæ jam fuit anima, fiat corpus: nec in naturam animæ irrationalis, ut quæ fuit anima hominis, fiat pecoris: nec in naturam Dei, ut quæ fuit anima, fiat quod Deus est.

habet quasdam naturales leges suas.

^d Lib. x de Gen. ad litt., cap. 1-15.

^e Apud Augustinum, *quoniam modo*.

^a Quæst. Hebr.

^b Aug. de Gen. ad litt., lib. ix, c. 17.

^c In editis, *Omnis iste naturæ usitatissimus cursus*

Illud etiam non minus certum esse debet, animam acn esse nisi creaturam Dei.

Nunc itaque et illud consideremus, utrum neutram confirmet sententiam, sed utrique possit accommodari, quod scriptum est. *Per unum hominem peccatum introiit in mundum, et per peccatum mors; et ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt* (Rom. v, 12). Ex his enim verbis Apostoli qui defendunt animarum propaginem, sententiam suam sic astruere moluntur. Si secundum solam carnem, inquit, potest intelligi peccatum vel peccator, non cogimur in his verbis ex parentibus animam credere. Si autem, quamvis per illecebram carnis, non tamen peccat nisi anima, quomodo accipiendum est quod dictum est: *in quo omnes peccaverunt*, si non ex Adam etiam anima sicut caro propagata est? Verissime quidem ac veracissime scriptum est: *Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem* (Gal. v, 17); sed tamen carnem sine anima concupiscere nihil puto, quod omnis doctus atque indoctus non dubitet. Ac per hoc concupiscentiæ ipsius carnalis causa non est in anima sola, sed multo minus est in carne sola, ex utraque enim fit; ex anima scilicet, quod sine illa delectatio nulla sentitur, ex carne autem, quod sine illa carnis delectatio non sentitur. Carnem itaque concupiscentem adversus spiritum dicit Apostolus, carnalem procul dubio delectationem quam de carne et cum carne spiritus habet, adversus delectationem quam solus habet. Nam cum spiritus membrum corporis imperat, ut huic desiderio serviant, quo solus accenditur, velut cum adsumitur codex, cum aliquid scribitur, legitur, disputatur, auditur, cum denique panis frangitur esurienti, obedientiam caro exhibet, non concupiscentiam movet. His atque huiusmodi desideriis, quibus sola anima concupiscit, cum adversatur aliquid, quod eandem animam secundum carnem delectet, tunc dicitur caro concupiscere adversus spiritum, quod contra peccatum militat sub gratia constituti, non ut non sit in eorum corpore quandiu ita mortale est, ut mortuum iure dicatur, sed ut non regnet. Non autem regnat, cum desideriis ejus non obeditur, secundum hanc sententiam, nec rem absurdissimam dicimus, quod caro sine anima concupiscat, nec Manichæis consentimus, qui cum viderent carnem non posse sine anima concupiscere, aliam quamdam animam suam ex alia natura Deo contraria carnem habere putaverunt.

D. Nec alicui animæ non esse necessariam Christi gravam dicere cogimur, cum dicitur nobis, quid meruit anima infantis, unde illi perniciosum sit non percepto baptismo exire de corpore?

M. Quibus respondetur, animas quidem corporibus hominum Deum novas singillatim dare, ad hoc a ut de carne peccati, de originali peccato veniente, recte vivendo, carnalesque concupiscentias sub Dei gratia subigendo, meritum comparent, quo cum pro corpore in melius transferantur tempore resur-

rectionis: sed necesse esse ut cum membris terrenis atque mortalibus, maximeque de peccati carne propagatis miro modo coaptentur, ut ea primitus vivificare, post etiam ætatis accessus regere possint, tanquam oblivione prægraventur, quæ si esset quodammodo indigestibilis, creatori b tribuitur. Cum vero paulatim ab hujus oblivionis tempore anima respicit, quid ei obest illam velut somno paululum immergi, unde paulatim evigilans in lucem intelligentiæ emergat? Sed antequam per ætatem possit secundum spiritum vivere, necesse habet mediatoris sacramento, ut quod per ejus c sacramentum et fidem nondum potest, per eorum qui diligunt fiat. Quid ergo, aliquis ait, si hoc non curaverint sui vel infidelitate, vel negligentia, an forte nihil oberit? Quid ergo prodest ei cui subvenitur? Hi pro causa sua quid respondere possint, qui secundum Scripturas sanctas, vel quod apud eas inveniatur, vel quod eis non adversetur conantur asserere, animas novas non de parentibus tractas corporibus dari, nondum me audisse vel alicubi legisse confiteor; sed etiam si vincant, non certando, sed probando, qui animarum traducem affirmant, non erit tamen consequens, ut etiam Christi anima ex illius prævaricatoris traduce venisse credenda sit. Nam corpus Christi, quamvis ex carne feminæ sumptum sit, quæ de illa carnis peccati propagine concepta fuerat; tamen quia sic ex ea conceptus est, quomodo fuerat illa concepta, nec ipsa erat caro peccati, sed similitudo carnis peccati. Denique si a me quærat, unde acceperit animam Christus Jesus, malim quidem hinc audire meliores, atque doctiores, sed tamen pro meo captu libentius responderim, non de Adam, sed unde Adam, id est ex Deo. Est in Epistola quæ scribitur ad Hebræos, locus quidam diligenti consideratione dignissimus. Cum enim per Melchisedech, in quo hujus rei figura præcesserat, discerneret sacerdotium Christi a sacerdotio Levi: *Videte ergo, inquit, qualis hic est, cui et decimam partem Abraham dedit de primitiis patriarcha* (Hebr. vii, 4), non autem et ille ibi decimatus est, cujus caro inde non fervorem vulneris, sed materiam medicaminis traxit. Nam cum ipsa decimatio ad præfigurandam medicinam pertinuerit, illud in Abrahæ carne decimabatur quod curabatur, non illud unde curabatur. Eadem namque caro non Abrahæ tantum, sed ipsius primi terrenique hominis simul habebat et vulnus prævaricationis et medicamentum vulneris, in eo quod inde sine opere concupiscendi de Virgine assumptum est, propter mortis sine iniquitate consortium, et sine falsitate resurrectionis exemplum. Hic forte dicent, sicut potuit ibi esse secundum carnem et non decimari, cur non etiam secundum animam sine decimatione potuerit? quia in corporis semine potest esse vis invisibilis, quæ incorporaliter numeros agit, non oculis, sed intellectu discernenda ab ea corpulentia quæ visu tactuque sentitur. Sed quid laborem in re, quæ persuaderi

a Editi, ut in carne peccati.

b Editi, tribueretur.

c Desideratur in editis sacramentum.

verbis nemini forsitan potest, nisi tantum ac tale ingenium sit, quod sit legentis prævolare conatum, nec tamen totum exspectare a sermone.

Breviter ergo colligam si potuit et de anima id fieri, quod cum de carne diceremus, forsitan intellectum sit, ita est de traduce anima Christi, ut non solum labem prævaricationis adtraxerit. Si autem sine isto reatu potuit inde esse, non est inde. Jam de cæterarum animarum adventu, utrum ex parentibus an desuper sit, vincant qui potuerint: ergo adhuc inter utrosque ambigo, et moveor aliquando sic, aliquando autem sic, salvo eo duntaxat, ut vel corpus esse animam, vel aliquam corpoream qualitatem sive coaptationem, si ita dicenda est, quam Græci harmoniam vocant, nec quolibet ista garriente, me crediturum esse confidam, adjuvante Domino mentem meam, moveo sane quantum valeo, si quos ista præoccupavit opinio, ut animas credant ex parentibus propagari, quantum possunt se ipsos considerent, et interim sapiant corpora non esse animas suas, nulla enim propior natura est, qua possit Deus incorporaliter cogitari, quam ea quæ ad ipsius imaginem facta est, et nihil est vicinius, quam ut a credente quod anima corpus sit, etiam Deus corpus esse credatur.

D. Nunquid quia opus erat Adæ ut ei conjux fieret, aliter non poterat fieri, nisi ut dormienti costam detraheret, ex qua conjux ædificaretur?

M. Poterat et aliter fieri, sed ideo congruentius judicavit ut sic fieret, unde aliquid significaretur. Sicut enim dormienti Adæ costa detrahitur et conjux efficitur, ita et Christo morienti de latere sanguis effunditur, ut Ecclesia construatur. Communicatione namque corporis et sanguinis Christi, efficitur Ecclesia conjux Christi. Sequitur:

D. Quid sibi vult quod dicit Adam: *Quamobrem relinquet homo patrem et matrem suam, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una* (Gen. II, 24). Et beatus Paulus apostolus hoc capitulum ponens exposuit dicens: *Sacramentum magnum hoc est, ego autem dico in Christo et in Ecclesia* (Ephes. v, 31). Sed quomodo reliquerit Patrem, cum una substantia sit Patri? Aut ubi esse poterit Pater sine Filio, cum de ipso Filio qui est sapientia dicitur: *Qui attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter* (Sap. viii, 1)?

M. Ergo si ibi est Filius ubi est Pater, non potest esse Pater sine Filio, nec Filius sine Patre, quia scilicet sicut inseparabiles sunt in natura, ita et separabiles in personis. Sic enim ipse Filius dicit in evangelio: *Qui me misit mecum est. Quomodo igitur derelinquit Patrem, et adhæret uxori suæ, id est Ecclesie, nisi eo modo quo dicit Apostolus: Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo; sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens.* Igitur ipsa forma est servilis acceptio, et exinanitio, et ipsa exinanitio quamquam non sit divinitatis abolitio aut nature amissio, tamen propter

a Editi, a sermone.

formam servi in qua dinoscitur apparuisse, jure dicitur Patrem reliquisse. Sed reliquit et matrem, synagogam scilicet, veteri testamento carnaliter inhaerentem, et adhæsit uxori suæ, id est Ecclesie, ut pace novi testamenti, essent duo in carne una. Sequitur:

ITEM AUGUSTINUS b.

Et erant nudi Adam et uxor ejus, et non pudebat illis (Gen. II, 25). Verum est omnino, nuda erant corpora duorum hominum in paradiso conversantium, nec pudebat eos. Quid enim puderet, quando nullam legem senserant in membris suis repugnantem legi mentis suæ? quæ illos poena peccati post perpetrationem prævaricationis secuta est, usurpante inobedientia prohibitum, et justitia puniente commissum. Quod antequam fieret nudi erant, ut dictum est, et non confundebantur. Nullus erat motus in corpore, cui verecundia deberetur; nihil putabant velandum, quia nihil senserant refrenandum. Quemadmodum propagaturi essent filios, jam antea disputatum est: non tamen eo modo credendum est, quo propagaverunt posteaquam crimen admissum prædicta ultio consecuta est, cum priusquam morentur, jam in corpore inobedientium hominum justissimo reciprocatu inobedientium membrorum tumultum mors concepta versaret.

Serpens autem erat callidior cunctis animantibus quæ erant super terram, quæ fecerat Dominus Deus: qui dixit ad mulierem, Cur præcepit vobis Deus ne comederetis de omni ligno paradisi, usque ad id, Aperieritis oculi vestri, et eritis sicut dii, scientes bonum et malum (Gen. III, 1).

AUGUSTINUS.

D. Quomodo serpens loqui poterat in paradiso, cum aliquibus pateat irrationabile esse animal?

M. Serpens per se loqui non poterat, nec quia hoc a creatore non acceperat assumpsit, nisi nimirum illum diabolus utens, et velut organum per quod articulatum sonum emitteret. Per illum nempe verba faciebat, et tamen hoc etiam ille nesciebat. Natura igitur rationis expertis subditur nature rationali, sed tamen non totum quod vult ex ea vel in ea facit, sed quantum a Deo acceperit.

D. Et si non intelligunt serpentes, quomodo audiunt verba Marsorum, ut ad incantationes eorum de speluncis exeant suis?

M. Licet intellectum non habeant, tamen sensu corporis nullatenus carent. Habent enim visum, auditum, gustum, odoratum. Et ideo quamvis audiant verba Marsorum, nequaquam tamen intelligunt; non enim obediunt intelligendo, sed ut de antris ad verba Marsorum exeant, permitte Deo, cognatur a diabolo, unde datur testimonium de illo primo facto, quia primum hominem per serpentem decepit in paradiso.

AMBROSIVS.

D. Cur per istud animal permisit eum tentari?

M. Non mirum est si per serpentem tentatur, per quem diabolus præfiguratur; quia ipse antiquus ho-

b Lib. XI de Gen. ad litt., cap. 1-14

stis iniquissimam habet voluntatem, et æquissimam A potestatem, quia semper habet voluntatem malefaciendi, nihil habet potestatis nocendi sine Dei permissu.

D. Quare permisit tentari, quem consensurum præsciebat?

M. Dicam quantum vel donat sapere vel sinit dicere, non mihi videtur magnæ laudis fuisse hominem, si propterea possit bene vivere, quia nemo male vivere suaderet, cum et in natura posse, et in potestate habeat velle non consentire suadenti. Cur itaque tentari non sineret, quem consensurum esse præsciebat, cum id facturus esset propria voluntate per culpam, et ordinandus esset illius æquitate per poenam. Sic autem quidam moventur de hac primi hominis tentatione, quod eam fieri permiserit Deus, quasi nunc non videant universum genus humanum diaboli insidiis sine cessatione tentari. Cur et hoc permittit Deus? an quia probatur et exercetur virtus, et est palma gloriosior non consensisse tentatum, quam non potuisse tentari?

Rursum qui supra.

Talem inquit faceret hominem qui nollet omnino peccare. Ecce nos concedimus meliorem esse naturam, quæ omnino peccare nollet, concedant et ipsi non esse malam naturam, quæ sic facta est ut possit non peccare si nollet. Illa quippe est in sanctis angelis, hæc in sanctis hominibus. Qui autem sibi partes iniquitatis elegerunt, laudabilemque naturam culpabili voluntate depravatam, non quia præsciti sunt, ideo creati minime debuerunt. Nam Deus nec iustitia C cujusquam recti hominis eget, quanto minus iniquitate perversi. Cum enim ratio certa demonstrat duo quædam non æqualia bona, sed unum superius, alterum inferius, non intelligunt tardi corde cum dicunt utrumque tale esse, nihil aliud se dicere quam solum illud esse. Ac sic cum æquare volunt genera bonorum, numerum minuunt. Quis autem istos audiret si dicerent, quoniam excellentior sensus est videndi quam audiendi, ut quætor oculi essent et aures non essent. At enim si Deus vellet, etiam isti boni essent: quanto melius hoc Deus voluit, ut quod vellent essent; sed boni infructuose, mali autem impune non essent. Sed præsciebat quod eorum fuisset voluntas mala. Præsciebat sane, et quia falli non potest ejus præscientia, ideo non ipsius, sed eorum est voluntas mala. D

D. Cur eos creavit, quos tales futuros esse præsciebat?

M. Quia sicut prævidit quid mali essent facturi, sic etiam prævidit de malis factis eorum quid boni ipse esset facturus. Sic enim eos fecit, ut essent aliis exercitationis adminiculum et timoris exemplum. Ergo inquit est aliquid in operibus Dei quod alterius malo indigeat quo proficiat ad bonum. Itane sic obduraverunt et excæcati sunt homines nescio quo studio contentionis, ut non audiant vel videant, quibusdam punitis, quamplurimi corrigantur? Quis

^a *Legē depravarunt, ut apud Augustinum.*

A enim paganus, quis Judæus, quia hæreticus non in domo sua quotidie probet, ex quo opere divinæ providentiæ in eos veniat imponendæ commotio disciplinæ. *Magna opera Domini, exquisita in omnes voluntates ejus (Psal. cxi, 2).* Prævidit bonos futuros et creat, prævidit malos futuros et creat. Seipsum ad fruendum præbens bonis, multa munerum suorum largiens et malis, nihil sibi consulens, nec de operibus bonorum et bonis consulens etiam de poenis malorum.

Iterum.

Si quæritur cur serpentem diabolus tentare permissus sit, non sit mirum, cum dæmonia in percos intrare Christus ipse permiserit (*Matth. viii, 31*).

Magis de ipsa natura diaboli scrupulosius quæri solent, quam totam hæretici quidam offensi molestia male voluntatis ejus, alienare conantur a creatura summi et veri Dei, et alterum ei dare principium, quod sit contra Deum. Non enim valent intelligere omne quod est, in quantum aliqua substantia est, et bonum esse, et nisi ab illo Deo vivo a quo omne bonum est, esse non posse. ^b Malum vero voluntate inordinate moveri, bona inferiora superioribus præponendo. Atque ita factum est ut rationalis creaturæ spiritus sua potestate propter excellentiam delectatus, tumesceret superbia, per quam caderet a beatitudine spiritalis paradisi, et invidentia contabesceret. In quo tamen bonum est hoc ipsum quod vivit et vivificat corpus sive aereum, sicut ipsius diaboli vel dæmonum spiritus, sive hominis anima cujusvis etiam maligni et perversi. Nonnulli enim dicunt ipsum diabolo fuisse casum a supernis sedibus, quod invidit homini factio ad imaginem Dei. Porro autem invidia sequitur superbiam, non præcedit; non enim causa superbiendi est invidia; sed causa invidendi superbia. Cum igitur superbia sit amor excellentiæ propriæ, invidia vero sit odium felicitatis alienæ, quid inde nascatur satis in promptu est. Amando enim quisque excellentiam suam, vel paribus invidet, quod ei coæquantur; vel superioribus, quod eis non coæquantur. Superbiendo igitur invidus, non invidendo quisque superbus est. Initium autem figmenti Domini a propheta dictus est, quod fecit ut illudatur ab angelis ejus. Non quia ipsum primitus condidit, sed quia cum sciret cum ad hoc propria voluntate futurum, ut bonis noceret, creavit eum ad hoc, ut de illo bonis ipse prodesset, hoc est enim ut illudatur ab angelis ejus. Quoniam sic illuditur, cum sanctis prosunt tentationes quibus eos depravare conatur, et ideo initium figmenti ad illudendum. Per serpentem vero locutum fuisse diabolum, ipse usus quotidianus docet; nam serpentes, sicut superius dictum est, magis moventur carminibus hominum, quam ullum genus aliud animantium, quia hæc non parva testatio est naturam primitus humanam, serpentis seductam esse colloquio. Hoc autem permittuntur dæmones ad primi facti memoriam commendandam, quod sit eis quædam cum humano genere familiaritas.

^b *Apud Augustinum, malam vero voluntatem.*

D. Potuit eos ista tentatio de paradiso ejicere an non?

M. Id intelligendum quod non potuit, si non se elevassent in vanam gloriam, quando eis contrarius hostis promisit dicens: *Si comederitis ex eo, aperientur oculi vestri, et eritis sicut dii*. Sic namque scriptum est: *Ante ruinam exaltabitur cor*.

RECAPITULATIO.

ISIDORUS ^a.

Serpens autem ille sapientior omnium bestiarum indicat diabolum, qui inde serpens dicitur, quod volubili versetur astutia. Sed quid est quod ipse per mulierem deceptus et non per virum? quia non potest ratio nostra seduci ad peccandum, nisi præcedente delectatione in carnali infirmitatis affectu, qui magis debet obtemperare rationi tanquam viro dominanti, hoc enim in unoquoque homine geritur, in occulto quodam secretoque conjugio. Suggestionem quippe serpentem accipiamus. Mulierem vero animalem corporis sensum, rationem autem virum. Ergo quando occurrit mala suggestio, quasi serpens loquitur, sed sola cogitatio oblectatur illius suggestionis, ut refrenante ratione consensus explendi operis non succedat, sola mulier videtur comedisse illicitam. Quod si ipsi peccatum etiam et mens perpetrandum deernat, jam vir deceptus est, jam mulier cibum dedisse viro videtur. Inlecebrum enim consentire, de ligno prohibito manducare est. Tunc quippe jure a vita beata tanquam a paradiso expellitur homo, peccatumque ei imputatur, etiam si non sequatur effectus, quia etsi non est in factis culpa, in consensu tamen retinetur conscientia. Hæc secundum anagogen. Cæterum juxta metaphoram, poterit callidus ille serpens hæreticorum versutiam designare. Nonnulli enim loquacius atque subtilius promittunt illicita curiositate secretorum adaptionem atque scientiam boni et mali, et in ipso homine tanquam in arbore quæ plantata est in medio paradisi eam dinoscentiam demonstrare. Contra hunc serpentem clamat Apostolus cum dicit: *Metuo ne sicut serpens Evam seduxit versutia sua, sic sensus vestri corrumpantur* (II Cor. xi, 3). Seducitur verbis hujus serpentis carnalis nostra concupiscentia, et per illa decipitur Christianus Adam non Christus. Dicit ergo iste ad mulierem: *Cur præcepit vobis Deus, ut non comederetis ex omni ligno paradisi?* sic et hæreticorum curiosa cupiditas, sic prædicatores pravi, ad diligendam erroris fallaciam, auditorum carnalium corda succedunt, dicentes: *Quare fugitis scientiam habere latentem* (Prov. ix, 19)? nova semper exquirite, boni mali que scientiam penetrate. Unde illa in Salomone mulier hæreticorum speciem tenens dicit: *Aquæ furtivæ dulciores sunt, et panis absconditus suavis* (Prov. ix, 17). Subjectus deinde idem serpens. *Quacunque die comederitis ex eo, statim aperientur oculi vestri, et eritis ut dii, scientes bonum et malum*. Sic et omnes generaliter hæretici divinitatis meritum profitentur, atque scientiæ pollicitatione decipiunt et reprehendunt eos,

^a Comment. in Gen., cap. 4, 5.

quos simpliciter credentes invenerunt. Et quia omnino carnalia persuadent, quasi ad carnalium oculorum apertionem conantur adducere, ut interior oculus obscuretur. Sequitur:

ISIDORUS.

Vidit igitur mulier quod bonum esset lignum, etc., tulitque de fructu ejus et comedit (Gen. iii, 6).

Mulier comedit antea, non vir, ideo quia carnales facilius persuadentur ad peccatum, nec tam velociter spirituales decipiuntur. Sequitur:

Deditque viro suo et comedit. Utique quia post delectationem carnalis concupiscentiæ nostræ, etiam ratio nostra subjicitur ad peccandum.

Cumque cognovissent se esse nudos, consuerunt folia ficus, et contegerunt se (Gen. iii, 7).

ISIDORUS.

Qui sæculum asperum amplectuntur, qui prurigne voluptatis carnalis uruntur, quique decepti hæretica pravitate, et gratia Dei nudati sunt, tegmenta mendaciorum tanquam folia ficu colligunt, facientes sibi succinctoria pravitate, cum de Domino vel Ecclesia mentiuntur. Et ut ait Gregorius: Adam namque post peccatum inobedienciæ mox pudenda contexit, quia contumeliam carnis invenit, et qui auctori suo esse subditus noluit, jura carnis subditæ quam regebat amisit, ut in seipso videlicet inobedienciæ suæ confusio redundaret, et superatus disceret quid elatus amisit. Sequitur:

AUGUSTINUS.

D. *Adduxit Deus ad Adam cuncta animalia et volatilia, vidensque ea, imposuit nomina...* et de muliere paulo post dicitur: *Vidit igitur mulier quod bonum esset lignum ad vescendum*. Ecce Scriptura manifestissime ostendit amorum oculos apertos fuisse. Nec est enim fas dicere primos homines cæcos factos. Et cur post paululum, post ligni vetitii tactum eadem Scriptura dicit: *Aperti sunt oculi amorum?*

M. ^b Nisi oculos apertos haberent, nec ille animalibus nomina imponeret, nec illa videret ligni pulchritudinem. Hoc quippe verum est, quia oculos apertos habebant, et tamen nisi ad aliquid essent clausi, nullatenus Scriptura diceret: *Aperti sunt oculi amorum*. Aperti scilicet, non ad aliud nisi ad invicem cognoscendum, ut esset lex in membris repugnans legi mentis, ut etiam in ipsis membris esset non voluntarius motus, justa scilicet vindicta Dei, ut homo qui noluit Deo esse subjectus, non haberet subditum corpus. Ergo in id aperti sunt oculi amorum ut moverentur concupiscentialiter membra. Sequitur.

AUGUSTINUS.

Et cum audissent vocem Domini Dei deambulantis in paradiso ad auram post meridiem, absconderunt se Adam et Eva uxor ejus a facie Domini in medio ligni paradisi (Gen. iii, 8).

D. Rogo ergo edissere quid sit illa Dei deambulatio?

M. Absit enim ut Deus qui est Trinitas, ex hoc

^b Aug., lib. xi de Gen. ad litt., cap. 31.

quod ejus dicitur deambulatio, corporeus aut localis esse credatur. Omne locale corpus est utique, et omne corpus locale est. Deus vero incorporea res est, nec corporaliter movetur, neque loco continetur, neque de loco ad locum transfertur. Est nempe ejus deambulatio intelligenda per aliquam creaturam facta, quam creaturam hominem ex ipsius circumstantia Scripturæ intellectum a majoribus recolo.

ITEM GREGORIUS ^a.

Cum audisset Adam vocem Domini deambulantis in paradiso ad auram post meridiem, abscondit se inter ligna paradisi. Nonnunquam per angelos verbis simul et rebus loquitur Deus, cum quibusdam motibus insinuat hoc quod sermonibus narrat. Neque enim Adam post culpam in divinitate videre Deum potuit, sed increpationis verba per angelum audivit.

D. Sed quærendum nobis est, quid sit quod post peccatum hominis Dominus in paradiso jam non stat, sed ambulat?

M. Hoc patenter datur intelligi, quod, irruente culpa, se a corde hominis motum demonstrat. Quid est quod ad auram post meridiem, nisi quod lux ferventior veritatis abscesserat, et peccatricem animam culpæ suæ frigora constringebant. Ad auram namque post meridiem primus homo post culpam absconsus invenitur, quia enim meridianum calorem charitatis perdidit, jam sub peccati umbra quasi sub frigore auræ torpebat, sicut de eodem peccante homine scriptum est, quia secutus est umbram. Charitatis enim calorem perdidit, et verum solem homo deseruit, et sub umbra se interni frigoris abscondit. Unde et voce ejusdem Veritatis dicitur: *Abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum* (Matth. xxiv, 12). Increpavit ergo Adam deambulans, ut cæcis mentibus nequitiam suam non solum sermonibus, sed etiam rebus aperiret; quatenus peccator homo et per verba quod fecerat audiret, et per deambulationem amisso æternitatis statu notabilitatis suæ inconstantiam cerneret, et, per auram fervore charitatis expulso, torporem suum animadverteret, et per declinationem solis cognosceret quod ad tenebras propinquaret.

Qui supra.

D. Vocavit autem Dominus Adam, et dixit: *Ubi es?* (Gen. iii, 1.) Quod est quod Dominus post lapsum requirit Adam, Ubi es? Nunquid divina potentia nesciebat ad quæ post culpam servus latibula fugerat, cui nihil lateat?

M. Hoc procul dubio credendum, quia omnia nuda et aperta sunt oculis ejus. Sed quia vidit culpa lapsum, etiam sub peccato velut ab oculis Veritatis absconditum, quia tenebras erroris ejus non approbat, quasi ubi sit peccator ignorat, eumque et vocat et requirit dicens: *Adam, ubi es?* Per hoc quod vocat, signum dat quia ad pœnitentiam revocat, per hoc quod requirit aperte insinuat quia peccatores jure damnandos ignorat. Hoc namque loco desperati

^a Lib. xxiii Moral., cap. 5, 10.

^b Lib. iv Moral., cap. 27.

ad spem redeant, quia et ipsi impii ad spem indulgentiæ provocantur.

Qui ait: *Audiri vocem tuam in paradiso, et timui eo quod nudus essem, et abscondi me. Qui dixit: Quis enim indicavit tibi quod nudus esses, nisi quod ex ligno de quo tibi præceperam ne comederes, comedisti? Dixitque Adam: Mulier quam dedisti mihi sociam, dedit mihi de ligno et comedi.*

GREGORIUS ^b.

Sciendum summopere est quod quatuor modis peccatum perpetratur in corde, quatuor consummatur in opere. In corde namque suggestione, delectatione, consensu et defensionis audacia perpetratur. Fit enim suggestio per adversarium, delectatio per carnem, consensus per spiritum, defensionis audacia per elationem. Culpa enim quæ terrere mentem debuit, extollit, et dejiciendo elevat, sed gravius elevando supplantat. Unde et illam primi hominis rectitudinem antiquus hostis his quatuor ictibus fregit. Nam, ut supra diximus, serpens suasit, Eva delectata est, Adam consentit, qui etiam requisitus confiteri culpam per audaciam noluit. Hoc vero in humano genere quotidie agitur, quod actum in primo parente nostri generis non ignoratur. Serpens suasit, quia occultus hostis mala cordibus hominum latenter suggerit. Eva delectata est, quia carnalis sensus ad verba serpentis mox se delectatione substernit. Assensum vero Adam mulier præpositus præbuit, quia dum caro in delectationem rapitur, etiam a sua rectitudine spiritus infirmatus inclinatur. Et requisitus Adam confiteri culpam noluit, quia videlicet spiritus quo peccando a Veritate disjungitur, eo ruiæ suæ audacia nequius obduratur. Per timorem quippe Adam semetipsum absconsurus fugerat, sed tamen requisitus innotuit quantum etiam timens tumebat. Cum enim ex peccato præsens pœna metuitur, et amissa Dei facies non amatur, timor iste ex tumore est, non ex humilitate. Hisdem etiam quatuor modis peccatum consummatur in opere. Primo namque latens culpa agitur, postmodum vero etiam ante oculos hominum sine confusione reatus aperitur, dehinc et in consuetudinem ducitur, ad extremum quoque vel falsæ spei seductionibus, vel obstinatione miseræ desperationis enutritur. Sequitur:

Et dixit Dominus ad mulierem: *Quare hoc fecisti? quæ respondit: Serpens decepit me* (Gen. iii, 13).

GREGORIUS ^c.

Ad hoc quippe requisiti fuerant, ut peccatum quod transgrediendo commiserant, confitendo deleterent. Unde et serpens ille persuasor, qui non erat revocandus ad veniam, non de culpa est requisitus. Interrogatus itaque homo est ubi esset, ut post peccatam culpam resipisceret, et confitendo agnosceret quam longe a conditoris sui facie abscessit; sed adhibere sibimet utrique defensionis solatia, quam confessionis elegerunt. Cumque excusare peccatum voluit vir per mulierem, mulier per serpentem, anxæ

^c Lib. xxiii Moral., cap. 15.

runt culpam quam tueri conati sunt : oblique Adam Dominum tangens, quod ipse peccati eorum auctor exstiterit qui mulierem fecit ; Æva culpam ad Dominum referens, qui serpentem in paradiso posuisset. Qui enim ore diaboli fallentis audierant, *Eritis ut dii*, quia Deo esse similes in divinitate non quiverant, ad erroris sui cumulum Deum sibi similem facere in culpa conati sunt. Sic ergo reatum suum dum defendere moliantur, addiderunt, ut culpa eorum atrocior discussa fieret, quam fuerat perpetrata. Unde nunc quoque humani generis rami ex hac adhuc radice amaritudinem trahunt. Et cum de vitio suo quisque arguitur, sub defensionum verbis, quasi sub quadam arbore foliis abscondit, et velut quædam excusationis suæ opaca secreta, faciem conditoris fugit, dum non vult cognosci quod fecit. In qua videlicet occultatione non se Domino, sed Dominum abscondit sibi. Agit quippe ne omnia videntem videat, non autem ne ipse videatur, quia unicuique peccatori exordium illuminationis est humilitas confessionis.

Dixit Dominus ad serpentem : Quia fecisti hoc, maledictus es inter omnia animantia et bestias terræ. Super pectus tuum gradieris et terram comedes cunctis diebus vitæ tuæ. Inimicitias ponam inter te et mulierem et semen tuum et semen illius. Ipsa conteret caput tuum, et tu insidiaberis calcaneo ejus (Gen. III, 14).

HIERONYMUS IN HEBR. QUÆST.

In Hebræo ita habet : *Super pectus tuum gradieris*, id est ut ^a calliditates et versutias cogitationum ejus aperiret, quod ^b omnis gressus ipsius nequitiae esset et fraudis. Sed et id quod sequitur : *Terram manducabis* : pro terra *aphar* scriptum est, quod nos favillam possumus et pulverem dicere. *Ipsa servabit caput tuum, et tu servabis calcaneum ejus* ; melius habet in Hebræo : *Ipsa conteret caput tuum, et tu insidiaberis ejus calcaneo*, quia et nostri gressus præpediuntur a colubro, et Dominus conteret Satan sub pedibus nostris velociter.

ITEM RECAPITULATIO.

Dicitur postea serpenti : *Maledictus eris inter omnia animantia, super pectus tuum et ventrem gradieris*. Nomine etenim pectoris significatur superbia mentis, nomine autem ventris, ut LXX transtulere, significantur desideria carnis ; his enim duabus rebus serpit diabolus ad eos quos vult decipere, id est aut terrena cupiditate et luxuria, aut superbiæ insana ruina.

Et terram manducabis. Id est ad te pertinebunt quos terrena cupiditate deceperis.

Omnibus diebus vitæ tuæ. Id est omni tempore quo agis hanc potestatem, ante illam ultimam pœnam judicii.

Inimicitias ponam inter te et mulierem, et semen tuum et semen illius (Gen. III, 15). ^d Semen diaboli perversa suggestio est, semen mulieris fructus est

^a Editi, *calliditatem et versutias*.

^b Editi, *omnes gressus ejus nequitiae essent et fraudes*.

^c Editi, *et tu conteres calcaneum ejus*.

^d Isid., comment. in Gen., cap. 5.

A boni operis, quo perversæ suggestioni resistitur. Ipsa caput illius conteret, si eum mens in ipso initio malæ suggestionis excludit. Ille insidiatur calcaneo ejus, quia mentem quam prima suggestione non decepit, decipere in finem tendit. Quidam autem hoc quod dictum est : *Inimicitias ponam inter te et mulierem*, de Virgine, de qua Dominus natus est, intellexerunt, eo quod illo tempore ex ea Dominus nasciturus ad inimicum devincendum, et ad mortem, cujus ille auctor erat, destruendam, promittebatur ; nam illud quod subjunctum est : *Ipsa conteret caput tuum, et tu insidiaberis calcaneo ejus*, hoc de fructu ventris Mariæ, qui est Christus, intelligunt. Id est, Tu eum supplantabis ut moriatur, ille autem victor resurget, et caput tuum conteret, quod est mors. Sicut et David dixerat ex persona Patris ad Filium : *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem (Psal. xcix)*. Aspidem dixit mortem, basiliscum peccatum, leonem antichristum, draconem diabolum.

HIERONYMUS IN EODEM LIBRO ^e.

Multiplicans multiplicabo tristitias tuas et gemitus tuos (Genes. III, 16). Pro tristitia et gemitu in Hebræo dolores et conceptus habetur, et ad virum conversio tua. Pro conversione Aquila societatem, Symmachus appetitum vel impetum transtulerunt.

ALIBI ISIDORUS ^f.

De pœna autem mulieris quid significet quod ei dicitur, *in dolore paries filios*, nisi quia ^g voluptas carnalis cum aliquam malam consuetudinem vult vincere, patitur in exordio dolores, atque ita per meliorem consuetudinem parit bonum opus quasi filios. Quod vero adjectum est : *Et conversio tua ad virum tuum, et ipse tui dominabitur*, hoc significat, quod illa voluptas carnalis, quam cum dolore reluctaverat, ut faceret consuetudinem bonam, jam ipsis erudita doloribus, cautior sit, et ne corruat, obtemperat rationi, et libenter servit quasi viro jubenti, vocaturque dehinc mater vivorum, id est recte factorum, quibus contraria sunt peccata quæ nomine mortuorum significantur.

Adæ vero dixit : Quia audisti vocem uxoris tuæ plus quam me, maledicta terra in opere tuo ; in laboribus comedes eam cunctis diebus vitæ tuæ, spinas et tribulos germinabit tibi, et comedes herbas terræ. Et reliqua usque Terra es et in terram ibis (Gen. III, 17).

HIERONYMUS ^h.

Maledicta terra in operibus tuis. Opera hic non ruris colendi, ut plerique putant, sed peccata significant, ut in Hebræo habetur, et Aquila non discordat dicens, *Maledicta humus propter te*, et Theodotion, *Maledicta Adama in transgressione tua*.

GREGORIUS.

D. Maledicta terra in opere tuo. Cum maledictionis jaculum divina vox gravi astruat ultione plectendum,

^e Quæst. Hebr.

^f Ibid.

^g Edit., hic et infra, *voluntas*.

^h Quæst. Hebr.

ita ut regni quoque cœlestis altum claudat, quid A vel cruciatum pœnitentiæ, per quam vita recuperatur æterna. Sequitur.

GREGORIUS c.

M. a Sciendum est quod Scriptura sacra duobus modis maledictum memorat. Aliud videlicet quod approbat, aliud quod damnat. Aliter enim maledictum profertur iudicio justitiæ, aliter livore vindictæ. Maledictum quippe iudicio justitiæ ipso homini peccanti prolatum est cum audivit : *Maledicta terra in opere tuo* (Gen. III, 17). Maledictum justitiæ iudicio profertur, cum ad Abraham dicitur : *Maledicam maledicentibus tibi* (Gen. XII, 3). Rursum quia maledictum non iudicio justitiæ, sed livore vindictæ promitur, voce Pauli prædicantis ammonemur, qui ait : *Benedicite et nolite maledicere* (Rom. XII, 14). B Et rursum : *Neque maledici regnum Dei possidebunt* (I Cor. VI, 10). Deus ergo maledicere dicitur, et tamen maledicere homo prohibetur, quia quod homo agit malitia vindictæ, Deus non facit nisi examine et virtute justitiæ. Nam et sancti viri cum maledictionis sententiam proferunt, non ad hanc ex voto ultionis, sed ex justitiæ examine erumpunt. Intus enim subtile Dei iudicium aspiciunt, et mala foras exurgentia quia maledicto debeant feriri se cognoscunt, et eo in maledicto non peccant, quo ab interno iudicio non discordant. Hinc est quod Petrus in offerentem sibi pecunias Simonem, sententiam maledictionis intorsit dicens : *Pecunia tua tecum sit in perditionem* (Act. VIII, 20). Qui enim non ait est, sed sit, C non indicativo sed optativo modo se hæc dixisse signavit. Hinc Ilias duobus quinquagenariis ad se venientibus dixit : *Si homo Dei sum, veniat ignis de cœlo et consumat vos* (IV Reg. I, 10). Quorum utrumque sententia quanta veritatis ratione convaluit, terminus causæ monstravit. Nam et Simon æterna perditione interiit, et duos quinquagenarios desuper veniens flamma consumpsit. Virtus enim subsequens testificatur qua mente maledicticis sententia promitur. Cum enim et maledictionis innocentia permanet, et tamen eum qui maledicetur usque ad interitum maledictio absorbet, ex utriusque partis sine colligitur, quia ab uno et intimo iudice in reum sententia sumpta jaculatur.

ISIDORUS b.

Jam vero per sententiam, quæ in virum infertur, ratio nostra arguitur, quæ et super peccati concupiscentia seducta, a paradiso beatitudinis remota, habet maledictiones terrenæ operationis, habet et dolores temporalium curarum, quasi spinas et tribulos. Sic tamen dimittitur a paradiso beatitudinis, ut operaretur terram, id est ut in corpore isto laboret, et collocet sibi meritum redeundi ad vitam beatam, quæ paradisi nomine significatur; possitque aliquando manum porrigere ad arborem vitæ et vivere in æternum. Manus autem porrectio bene significat crucem

a Greg., lib. IV Moral., cap. 3.

b Comm. in Gen., cap. 5.

Terra es et in terram ibis (Gen. III, 19), primus namque homo ita conditus fuit ut manente illo decederent tempora, nec cum temporibus ipse transiret. Stabat ergo in momentis decurrentibus, quia nequam ad vitæ terminum per dierum incrementa tendebat. Stabat tanto robustius, quanto semper stanti ardentius inhærebat; at ubi vetitum contigit, mox offenso Creatore cœpit ire cum tempore, unde ei dictum est : *Terra es et in terram ibis*, statu videlicet immortalitatis amisso, cursus eum mortalitatis absorbit, et dum a juventute ad senium, a senio traheretur ad mortem, transeundo didicit quid stando fuit. Cujus nos quia de propagine nascimur, radicis amaritudinem quasi in virgulto retinemus. Jam quia ex illo originem ducimus, ejus cursum nascendo sortimur, ut eo ipso quotidiano momento quo vivimus incessanter a vita transeamus. Et vivendi nobis spatium unde crescere creditur inde decrescat. Quia dum infantia ad pueritiam, pueritia ad adolescentiam, adolescentia ad juventutem, juvenus ad senectutem, senectus transit ad mortem; cursus vitæ præsentis ipsis augmentis ad detrimenta impellitur, et inde semper deficit, unde se proficere in spatium vitæ credit. Fixum etenim statum hic habere non possumus, ubi transituri venimus. Atque hoc ipsum nostrum vivere quotidie a vita transire est. Quem videlicet lapsum primus homo ante culpam habere non potuit, quia tempora eo stante transibant, sed postquam deliquit, in quodam se quasi lubrico mutabilitatis posuit; et quia cibum comedit vetitum, status sui protinus invenit defectum.

HIERONYMUS.

Et vocavit Adam nomen uxoris suæ *Æva*, eo quod mater sit omnium viventium (Gen. III, 20). *Æva* quippe vita interpretatur, sive calamitas, de quo poeta [Prudentius] ita cecinit :

*Æva columba fuit, tunc candida, nigra delude.
Facta per angurium malesuada fraude venenum.
Tinxit et innocuum maculis sordentibus Adam.
Dat nudis sculla draco mox tegmina victor.*

D Fecit quoque Dominus Deus Adam et uxori ejus tunicas pelliceas, et induit eos, et ait : *Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est, sciens bonum et malum. Nunc ergo videte, ne forte mittat manum suam et sumat etiam de ligno vitæ et comedat, et vivat in æternum* (Gen. III, 21).

AUGUSTINUS.

D. Cum Deus unus sit, dicente Scriptura : *Audi, Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est* : quomodo hic dicit : *Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est* ? nobis enim pluralitatem insinuat.

c Lib. XXV Moral., cap. 3.

M. ^a Deus enim quamvis unus sit, tamen Trinitas est, Pater scilicet, et Filius, et Spiritus sanctus. Unus ex nobis dictum est, propter pluralitatem personarum, sciens bonum et malum : ac si diceret, Sicut nos scimus inter bonum obedientiæ et malum inobedienciæ, ita nunc Adam intelligit quia non solum non fuit factus qualis fieri debuit, sed nec quod factus fuerat conservavit. Accepit etiam tunicam pelliciam divino nutu, quo indumento corporis mortalitas significari solet in historia. In allegoria autem a carnalibus sensibus abstractæ voluptates, quæ carnaliter viventem divina lege consequuntur et contegunt, quasi aliquando ad Deum converteret, possitque aliquando manum porrigere ad arborem vitæ, id est ad Christum, et vivere in æternum.

Ejecitque Adam Dominus Deus de paradiso, ut operaretur terram de qua sumptus est, collocavitque ante paradisum voluptatis Cherubim, flammeum gladium atque versatilem, ad custodiendam viam ligni vitæ (Gen. III, 24).

^a Aug. de Gen. ad litt., lib. XI, cap. 59.

^b Quæst. Hebraic.

HERONYMUS ^b.

Non ^c ut alii putant quod ipsum Adam quem eiecerat, Deus habitare fecerit contra paradisum voluptatis. Sed quod, illo ejecto, ante fores paradisi cherubim et flammeum gladium posuerit ad custodiendum paradisi vestibulum, ne quis possit intrare.

ISIDORUS ^d.

Per flammeam frameam, id est per temporales tribulationes peccata sua agnoscendo et gemendo, et per cherubim, id est plenitudinem scientiæ, quæ est charitas, perveniet ad arborem vitæ Christum, et vivet in æternum. Cherubim namque plenitudo scientiæ interpretatur, framea vero versatilis posita ad custodiendam viam ligni, vitæ temporales, ut diximus, pœnæ intelliguntur. Nemo enim potest pervenire ad arborem vitæ, nisi per has duas res, tolerantiam videlicet molestiarum et plenitudinem scientiæ, id est per charitatem Dei et proximi, plenitudo enim legis charitas.

^c In editis desiderantur hæc verba, ut alii putant.

^d Isid., comment. in Gen., cap. 5.

ANNO DOMINI DCCCXVII.

ADRIANUS PAPA I.

ADRIANI PAPÆ I VITA.

[Ex Mansi ampl. Conc. Collect.]

Adrianus, natione Romanus, ex patre Theodoro, de regione Via Lata, sedit anno 23, menses 10, dies 17. Vir valde præclarus et nobilissimi generis prosapia ortus, atque potentissimis Romanis parentibus

^a *Adrianus.* Anno Redemptoris nostri 772, mensis Februarii die nono, summa omnium concordia, ex cardinali diacono, prout constitutum erat, Adrianus civis Romanus, nobili progenie natus, qui pietati a teneris assuevisset, ideoque a Paulo in numerum cleri, a Stephano in numerum cardinalium ascitus fuisset, omnium consensu in pontificem electus fuit. Initio pontificatus relegatus ab exsilio, incarceratus e vinculis et carceribus liberavit. Desiderio regi Longobardorum per legatos amicitiam et pacis confœderationem, quam petebat, principio negavit, utpote qui bis perjurus factus inita pacis ac concordiaæ fœdera rupisset; sed cum legati suam quoque fidem jurato interponerent, petitioni illorum detulit, concedendo id quod instanter expetebant. Sed legatis vix ab urbe dimissis, nuntiatum est quod Desiderius ducatum Ferrariensem et Ravennatam exarchatum, aliasque urbes a Francorum regibus sedi apostolicæ donatas invasisset, quodque urbis Ravennæ obsidionem pararet. Quare misso ad illum Paulo cubiculario, munitiones quas invaserat, sibi reddi postulat; ille vero non aliter id futurum respondit, quam si ipse pontifex ad se veniret, scilicet ut hac occasione filii Carolomanni, reges Gallia con-

editus, elegans et nimis persona decorabilis, constans, etiam atque fortissimus orthodoxæ fidei, ac patriæ suæ et plebis sibi commissæ defensor. Viriliter cum Dei virtute inimicis sanctæ Dei Ecclesiæ

secrarentur, atque ita seditione inter Gallos mota, ipse interea totam Italiam Longobardorum regno subjugaret. Sed cum Paulus cubicularius de nece Sergii accusatus, Leone archiepiscopo procurante, contra mandatum et voluntatem Adriani papæ, per sententiam iudicis interfectus esset, adeoque de accessu ad regem nihil pontifici innotuisset, Desiderius ipse suos misit Romam legatos, qui intentione regis eadem qua supra, papam ad se perducerent. Pontifex ista legatione invitatus respondit se venturum ad regem post direptas et injuste invasas urbes Ecclesiæ Romanæ restitutas. Addit legationem suam quæ suo et totius Ecclesiæ nomine urbes et jura occupata reciperet. Sed cum rex sacrilegus, ad sui totiusque regni Longobardorum interneccionem pergens, oblatam conditionem non modo non acceptaret, verum etiam urbis Romæ obsidionem minaretur, pontifex sanctissimus, urbe interim munita, legationem maritimam misit ad Carolum regem Francorum, ut exemplo patris Pippini contra Longobardorum infestationem Romanam Ecclesiam defendat. Subvenisset utique periclitanti Ecclesiæ rex piissimus, si non illum fraudulenta Desiderii per legatos de restitutis Romanæ